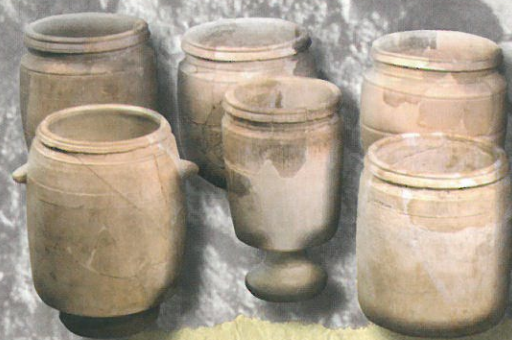

רציונל הפרק

בפרק זה נעסוק בשאלת המוקד: כיצד הפיצול בחברה היהודית השפיע על חורבן הבית השני? עיסוקנו בשאלה זו יתפצל לשניים:

1. הגורמים לפיצול ולרבגוניות בחברה היהודית, החל מפרשנויות שונות לחזון עיצוב החברה והזהות היהודית (הכיתות בישראל) ועד עמדת הקבוצות השונות בחברה היהודית ביחסן לשלטון הרומי ולשלטון היהודי. זאת בעקבות איבוד החירות והעצמאות המדינית: ממדינת חסות בימי הורדוס לפרובינציה רומית תחת שלטון הנציבים.

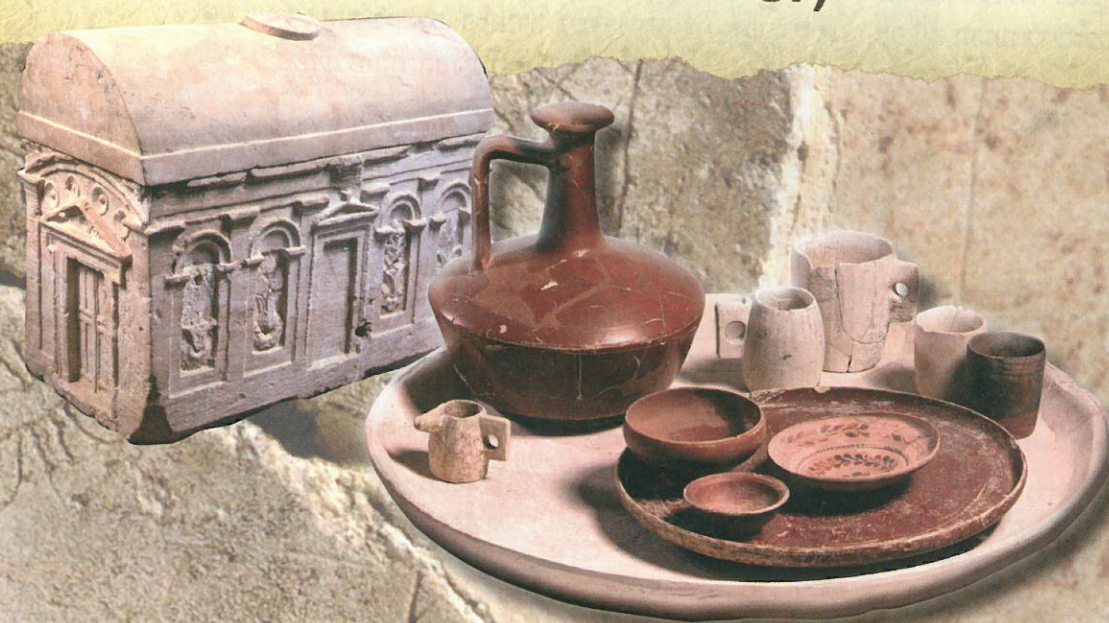
2. המרד הגדול בשלטון הרומי על ארץ ישראל: מלחמת אחים וחורבן הבית השני.

פרק 3

החברה היהודית בשלהי ימי הבית השני בתקופה הרומית

(37 לפנה"ס-70 לספיה"נ)

70
לספיה"נ
חורבן בית
המקדש השני

68
לספיה"נ
השלב השני
למלחמה

66
לספיה"נ
פרוץ המרד
הגדול ברומאים,
השלב הראשון
למלחמה

44
לספיה"נ
מותו של אגריפס
ממחלה,
תקופת הנציבים
האחרונים

41
לספיה"נ
מלכותו
של אגריפס
הראשון

6
לספיה"נ
סוף עשר שנות
שלטון בניו
של הורדוס,
מתחילה
תקופת הנציבים
הראשונה

4
לפנה"ס
מותו של
הורדוס

37
לפנה"ס
הורדוס הוכתר
למלך בחסות
רומא

סעיף א הגורמים לפיצול בחברה היהודית

שלוש סיעות עיקריות היו פעילות בתקופה זו: הפרושים, הצדוקים והאיסיים - אליהן נוכל להוסיף את ההתנהוות של הנוצרים הראשונים. שתי הראשונות לקחו חלק פעיל בחברה היהודית, בעוד השלישית פרשה ממנה וחייה בנפרד.

תחילתה של תופעת הכיתות בעם היהודי היא בשאיפה ל"זרע הקודש" (בדלנות) שהנהיגו עזרא ונחמיה בתקופת שיבת ציון. מגמת הבדלנות באה לחצוץ בין העם היהודי לבין העמים הנוכרים סביבו כדי לשמור על טהרת העם ועל קיומו כ"עם סגולה". השאיפה לבדלנות קיבלה את ביטוייה במרד החשמונאים, שפרץ במטרה להשיב לעם היהודי את קיומו כעם נפרד מכל העמים. אולם, עם הזמן התברר כי הצורך לתמרן בתוך העולם ההלניסטי גרם לשליטים החשמונאים לאמץ רבים מן המנהגים ההלניסטיים. הדבר העלה תמיהות קשות: כיצד יש להתייחס לתופעה מוזרה זו שהשליטים החשמונאים הנם שומרי מצוות אך אינם מוותרים על האופי ההלניסטי של מלכותם? האם שתי מגמות אלה יכולות ללכת יחד?

באופן אירוני, העצמאות המדינית הרחיקה את העם היהודי עוד יותר מן המטרה הנכספת של חיים טהורים כ"זרע הקודש", שלשמה יצאו החשמונאים למרד.

בתקופת העצמאות הריבונית נוצר מתח רב בתוך העם. נולדו שאלות שעמן לא היה על העם היהודי להתמודד בעבר: שאלות על אופי ההנהגה המדינית, על יחסי החוץ עם העולם החיצוני, על היחס לעמים בארץ ומחוצה לה, על הכיבושים והתרחבות הגבולות - כל אלה הולידו חילוקי דעות ונקודות מבט שונות. התברר כי השגת העצמאות רק הרחיקה את יהודי ארץ ישראל מן הקו של "זרע קודש", שהיה מקובל על רוב רובה של החברה היהודית.

עתה, כאשר החלטות וקביעות דתיות נתונות בידי היהודים עצמם, התעוררו אי הסכמות לגבי אופי החוקים והתקנות: מי ישפיע על החוקים? לאיזו שכבה תהא השפעה על השלטון?

כל זמן שהיו תחת שלטון זר שמרו היהודים על אחדות הלכתית פנימית וניסו להקיא מתוכם את אלה שסירבו לקבל את ההלכה היהודית. עתה, בזמן שלטון החשמונאים, כל זרם טען כי הוא יודע מהי הדרך ההלכתית שיש ללכת בה וכי יש לנהוג כמותו. כל צד טען בתוקף כי הוא מבין ויודע מהי ההלכה וכי הצד השני חוטא ומחטיא.

היסטוריונים מצביעים על כך כי הוויכוח לא היה רק לגבי פירוש ההלכה. המאבקים בירושלים סביב ניהול המקדש הביאו קבוצות אחדות לפרישה מירושלים ומהמקדש, ומכל המרכיבים המייצגים את אחדות העם ואת כוחו. הכיתות היו בראש ובראשונה מפלגות פוליטיות שנאבקו על עמדות כוח בקרב העם ועל השאלה מי ראוי לעמוד בראש העם היהודי. הפערים היו מהותיים, ופגעו רבות ביכולתו של העם להתאחד נוכח אויבים חיצוניים.

פרשנויות שונות לחזון עיצוב החברה והזהות היהודית

מהי כיתתיות?

כיתתיות פירושה פילוג בין יהודים ובידול לקבוצות עקב אי הסכמה על נושאים מרכזיים ביהדות.

מזרע הקודש לכיתתיות

ממצב של הפרדה בין יהודים לנוכרים (מדיניות הבדלנות) למצב של הפרדה בין יהודים ליהודים (כיתתיות)

הפרושים מנהיגי החחניים של העם

הפרושים

ממשיכי דרכם של עזרא ונחמיה שהנהיגו את מדיניות הבדלנות - "זרע הקודש"

הם היו חכמי הדור, אישי ההוראה הגדולים של ההלכה והתורה שבעל פה

זכו להערצה רבה מצד העם

תורתם:

יש לקיים גם את התורה שבעל פה ולא רק את התורה שבכתב
שכר ועונש על מעשי האדם
אמונה בתחיית המתים ובעולם הבא

מטלה

הפרושים היו הזרם המקובל ביהדות על רוב העם. מדוע? נמקו תשובתכם.

הפרושים היו מורי ההלכה של רוב העם וזכו להערצה על חוכמתם וכושר מנהיגותם הרוחנית. הם נקראו כך משום קפדנותם בענייני היום-יום. שמם בא משורש פר"ש, הבא לבטא את תחושת הפרישה וההתבדלות שלהם מן החברה הרחבה. הם פירשו את התורה הכתובה לעם. הפרושים ירשו את מקומם של "החסידיים", שהפיצו את תורת ה' בתקופת ההתייוות. הם באו מכל שכבות העם, גם מן העניות שבהן. הם היו חכמי הדור, מורי ההוראה הגדולים של התורה שבעל-פה, והעם העריצם וראה בהם את מקור הסמכות. הם החזיקו בבתי הדין וקבעו הלכה המקובלת על העם, עמדו בראש ההנהגה הרוחנית והשפיעו על ההמונים. הם גרו בקרב העם, הבינו את מצוקותיו וניסו להקל עליו. העם החזיר להם כבוד והערצה.

הפרושים האמינו כי התורה שבעל-פה כמו זו שבכתב ניתנו בסיני והמסורת שבעל-פה מקורה במעמד סיני. הם עסקו בליקוטה ובסידורה של התורה שבעל-פה לאוסף הלכות ותקנות שישלים את התורה שבכתב. הם סברו שאין לפרש את התורה באופן מילולי, אין להבין את התורה כפשוטה אלא יש לרדת לעומקה. לדוגמה: בספר שמות נאמר "עין תחת עין" - חכמים קבעו כי אין הכוונה לפגוע בגופו של אדם, אלא מדובר בפיצוי כספי. הפירוש שונה מהמובן המילולי, אך הוא בגדר כוונתה האמיתית של התורה.

הפרושים, שרבים מתוכם היו עניים מרודים, דבקו בערכים של מסורת בעל פה, בית כנסת, תפילה, ערכי תורת הגמול, גן עדן, העולם הבא, שביטאו את רחשי לבם של ההמונים במצוקה.

הפרושים, המאמינים באל כמושג רוחני ולא ארצי, פיתחו את מוסד התפילה מתוך אמונה שה' קיים בכל מקום. הדבר גרם ללא ספק לדאגה בקרב אלה שראו בבית המקדש ערך עליון, ולחשש מעליית מעמד בתי הכנסת.

הפרושים לפי יוסף בן מתתיהו

הפרושים מזלזלים בצרכי החיים ואינם נוטים כלל לתענוגות. הם הולכים אחרי ההלכה בכל אותם עניינים שהשכל קבעם כטובים ומסרם (לדורות) והם סבורים שיש להילחם על קיום אותם דברים שהשכל ביקש להורותם. הם טוענים שהכול נעשה בידי הגורל אף שאינם שוללים מהאדם את הרצון לשאוף לכל דבר הואיל וגזרה היא מלפני אלוהים שתהיה ברירה בין גזירת הגורל ובין רצונם של הבריות לנהוג בדרך הטוב או הרע. רווחת בהם האמונה שיש בנשמות כוח אלמות ויש שכר ועונש תחת האדמה לבני האדם שעשו בחייהם מעשים טובים או רעים. נשמות אחדות נידונות למאסר עולם ולאחדות ניתנת האפשרות לשוב לתחייה. לפיכך הם נאמנים על העם וכל ענייני הדת הנוגעים לתפילות או לעשיית קורבנות, נעשים לפי פירושיהם של אלה.

(יוסף בן מתתיהו, קדמוניות היהודים, יח, 12-17)

הצדוקים הממסד הכהני והשכבות הגבוהות

הצדוקים

עמדו בראש הממסד
הכהני והכלכלי

כת רפורמיסטית:
ניסו להשפיע על
החברה ולגרום לה
ללכת בדרכם

תמכו במדיניות
הכיבושים של
החשמונאים

תורתם:

- * יש לקיים רק את התורה שבכתב
- * לאדם בחירה חופשית בין טוב לרע
- * לא האמינו בעולם הבא ובתחיית המתים
- * החמירו באופן עקבי בדיני ההלכה

קשה ליצור תמונה ברורה של הצדוקים. לא רק משום שהמקורות מועטים, אלא בעיקר מפני שחלק ניכר מהמקורות שבידינו הם מקורות פרושים מובהקים שהתנגדו לצדוקים.

במישור החברתי-מדיני

במישור זה היו הצדוקים "ראשונים במעלה", כפי שקבע יוסף בן מתתיהו. הם החזיקו בידיהם את הנהגת המדינה: תפשו את משרות המפתח המדיניות והצבאיות, שימשו כשרי הצבא, נמנו על הכהונה הגדולה ועל עשירי האומה.

מקור השם הוא צדוק, הכהן הגדול בימי דוד המלך. צאצאי משפחה זו החזיקו בכהונה הגדולה עד המאה ה-2 לפנה"ס, על אף שלא כל הכהנים היו צדוקים. בתלמוד נקראים הצדוקים בשם בייתוסים, על שמו של בייתוס, שחלק על מורו אנטיגונוס איש סוכו. יש הסוברים כי הבייתוסים הם רק ענף מן הצדוקים. הייתה זו כת שמרנית אשר ראתה בפולחן בית המקדש את הערך העליון ודבקה בתורה שבכתב כתורה האמיתית היחידה של עם ישראל.

הצדוקים, בהיותם השכבה הכהנית, ראו עצמם ממונים על שמירת הפולחן עוד מימי הבית הראשון.

במישור הרעיוני-פילוסופי

הצדוקים דבקו בתורה שבכתב, בפירוש המילולי של התורה, ולא אבו לסטות ממנו. הם נרתעו משינויים ומחידושים ודחו כל רעיון שלא נאמר בתורה שבכתב. הם לא כפרו בתורה שבעל-פה, אך לא ראו אותה כמחייבת. לגביהם התורה שבעל-פה אינה אלא מערכת של חוקים לצו השעה ואין להם תוקף נצחי. הם דחו את האמונה בתחיית המתים ובחזון אחרית הימים.

הצדוקים כפרו בתחיית המתים מפני שאינה מוזכרת בתורה, כפרו בשכר ועונש בעולם הבא מפני שעניין זה אינו נזכר בתורה. הם לא האמינו בביאת המשיח, בתחיית המתים, ואף לא בעולם הבא.

הצדוקים לפי יוסף בן מתתיהו

הצדוקים אינם גורסים את הגזירה כלל ועיקר והם מוציאים את ה' מכלל הרע לא רק בעשייה אלא גם בראייה. הם סבורים כי לאדם ניתנה הבחירה החופשית לבחור בין טוב לרע והדבר תלוי ברצונו של כל אדם לעשות כך או אחרת.

(יוסף בן מתתיהו, מלחמת היהודים, ב, ח, יז)

מטלה: האם יש קשר בין מעמד הכלכלי-חברתי של הצדוקים לבין תפיסת העולם שלהם? נמקו תשובתכם.

כאמור, הצדוקים דחו כל מצווה או רעיון שלא נאמר במפורש בתורה. חילוקי הדעות עם הציבור התמקדו בתפיסה זו, שכן הצדוקים פירשו כל עניין שנאמר בתורה כפשוטו ולא קיבלו את מה שלא נאמר בתורה במפורש.

מושג האלוקות נתפש אצל הפרושים כמופשט. ה' חובק עולם, חנון ורחום, אך אפיים ורב חסד. ה' מעניק לבני אדם את היכולת לבחור בין טוב לרע, נטע באדם יצר טוב ויצר רע ונתן לו את התורה כדי שיבחר בטוב. הפרושים דוחים כל אפשרות לתארו במונחים אנושיים וארציים, מכאן התפתחו הכינויים "שכינה", "בורא עולם", "המקום" וכו'. לדעת הפרושים, כל דבר נקבע מראש, אך בכוחו של אדם לבחור בין טוב לרע ("הכל צפוי והרשות נתונה").

בתחום החקיקה הדתית התרכזו הפרושים בעיקר בהלכות הנוגעות לחיי הציבור - לוח השנה ומועדי, טהרה וטומאה, כהונה ומתנות כהונה. הפרושים התערבו בתחום סדרי עבודת הכהנים, וביקשו לשתף את ההמונים בעבודת ה' (זאת עשו באמצעות תקנת חכמים הנקראת "מעמדות"). שלושת הרגלים (פסח, שבועות, סוכות), בהם עלה העם בהמוניו לירושלים, היו ימי עוצמה וכוח לפרושים. הפרושים האמינו בניידות חברתית ושאפו לקלוט את בעלי הידע והכשרון בתורה ובהלכה. פתיחות זו היא שהולידה הופעת מנהיגים חדשים מדי דור. הפרושים האמינו כי ההשגחה מכוונת את האדם בכל אשר יפעל וצופה את מעשיו מראש.

תקופת הזוגות

כאשר נפטר שמעון הצדיק, אחרון אנשי הכנסת הגדולה, בשנת 273 לפנה"ס, החלה תקופה המוכרת בשם "תקופת הזוגות". במשך כל אותה תקופה אחזו תמיד שני רבנים בהנהגה היהודית-דתית. האחד היה ראש הסנהדרין והשני - נשיא. תקופת הזוגות התקיימה במקביל לאירועים הרי גורל בתולדות העם היהודי: החל מגזרות הדת ומרד החשמונאים, דרך מדינת החשמונאים ועד ימיו של הורדוס, אז פעל הזוג הידוע ביותר: הלל ושמאי, אשר השפיע רבות על דפוסי החשיבה וקבלת ההחלטות בהלכה.

ראשי החכמים	השלטון המדיני
שמעון הצדיק (כינויו של הכהן הגדול שמעון ה-2)	אנטיוכוס ה-3, ראשית השלטון הסלווקי ביהודה. בערך 185-200 לפנה"ס
אנטיגונוס איש סוכו	תהליך ההתייוות בשיאו. חוניו ה-3 כהן גדול. בערך 170-190 לפנה"ס
יוסי בן יועזר ויוסי בן יוחנן (הזוג הראשון)	תקופת גזירות הדת של אנטיוכוס, מרד החשמונאים
יהושע בן פרחיה וניתאי הארכלי (הזוג השני)	תקופת ההתבססות של בית חשמונאי (המחצית השנייה של המאה ה-2 לפנה"ס)
יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח (הזוג השלישי)	שלטון המלך ינאי ואשתו שלומציון המלכה. 67-103 לפנה"ס
שמעיה ואבטליון (הזוג הרביעי)	סוף בית חשמונאי. הכיבוש הרומי וראשית בית אנטיפטרוס
הלל ושמאי (הזוג החמישי והאחרון)	הורדוס מלך בחסות רומא. 4-40 לפנה"ס

טבלת "הזוגות"
שני רבנים בראש
ההנהגה היהודית-דתית

פרק 3: השפעת הפיצול ביהודה על החורבן

דוגמאות אחדות מני רבות:

1. "עין תחת עין" - הצדוקים פירשו "עין תחת עין" כפשוטו (מגילת תענית, פד), בעוד שהפרושים פירשו אותו כפיצוי כספי ובכך מנעו אפשרות של פגיעה פיזית.
2. ספירת העומר - הצדוקים קבעו את ספירת העומר "ממחרת השבת" כפשוטו, ולכן החלו את הספירה ביום ראשון בשבוע למחרת שבת בראשית (מנחות, פי, מג). כדי להתאים את ספירת העומר לשיטתם המתחילה את הספירה ביום ראשון בשבוע, הטעו את בית הדין בעדות החודש כדי שיקדשו את החודש ביום שבת (ר"ה, פב, א).
3. השבעת כוהן גדול ביום הכיפורים - המשנה במסכת יומא (א, ה) אומרת: 'מסרוהו זקני בית דין לזקני כהונה... ואמרו לו: אישי כהן גדול, אנו שלוחי בית דין ואתה שלוחנו ושלוח בית דין. משביעין אנו עליך במי ששכן שמו בבית הזה שלא תשנה דבר מכל מה שאמרנו לך. הוא פורש ובוכה, והן פורשין ובוכין'. תלמוד בבלי במסכת יומא (יט, ב): וכל כך למה? שלא יתקן מבחוח ויכניס, כדרך שהצדוקין עושין'. חילוקי הדעות היו כה משמעותיים עד שהיה צורך להשביע את הכוהן הגדול שלא ינהג ביום כיפור כדרך הצדוקים.

טבלת השוואה בין הצדוקים לפרושים

תבחינים	צדוקים	פרושים
רובד חברתי	ייצגו את בתי הכהונה והאריסטוקרטיה (שכבת הכהונה והאצולה, מפקדי הצבא)	ייצגו את המוני העם
אמונות והשקפות	אמונה רק בתורה שבכתב (חמשת חומשי תורה)	אמונה בתורה שבכתב ובתורה שבעל-פה
	דחיית האמונה בדבר העולם הבא, תחיית המתים, יום הדין, תורת הגמול	אמונה בעולם הבא, בתחיית המתים, ביום הדין ובתורת הגמול
	האל אינו מתערב בענייני האדם	הכול נקבע נראש, אך בידי האדם היכולת להשפיע על גורלו. האדם אחראי למעשיו וביכולתו להיטיב את דרכיו
	פולחן המקדש כערך עליון	פולחן המקדש, התפילה והכינוס בבית הכנסת הם הערכים העליונים
	תפישת האל ארצית	תפישת האל מופשטת ופילוסופית
יחס לשליטים החשמונאים	תמכו בבית חשמונאי ובמדיניות הכיבושים והסיפוחים של בית חשמונאי	התנגדו לבית חשמונאי שריכזו את כל סמכויות המדינה בידיהם (ריכוז סמכויות), רצו את ההנהגה הדתית בידיהם. התנגדו למדיניות הכיבושים והסיפוחים של בית חשמונאי

מטלות

א. עמדו על נקודות הדמיון והשוני בתרשים. האם נקודות הדמיון עולות על נקודות השוני או להיפך?

ב. הסיקו מסקנה מתשובתכם בסעיף א על מהות הפיצול בחברה היהודית בתקופה זו.

פרק 3: השפעת הפיצול ביהודה על החורבן

האיסיים "ישראל האמיתי"

האיסיים
תופעה יוצאת דופן בבדלנותה ובסגירותה
הם ורק הם עם ישראל הנבחר היחידי
נבדלו מיתר בני העם היהודי בהתנהגותם ובאורח חייהם
החרימו את בית המקדש

כת זו, ששמה נובע מן המילה היוונית "הוסיוטס" (חסידיים), זכתה לתשומת לב רבה ביותר מצדם של סופרים מן העת העתיקה, יהודים ולא יהודים, שכן אורח חייהם של חברה ומנהגיהם המוזרים היו תופעה יוצאת דופן (אפילו בימינו).

נעמוד על מאפייניה הבולטים של כת האיסיים:

1. פורשים מן הציבור

האיסיים, כמו הפרושים, יצאו מתנועת החסידים אשר קמה בתקופת ההתייוונות במאה ה-2 לפנה"ס. אך בעוד שהפרושים ישבו בסנהדרין ונאבקו במלכים החשמונאים ובצדוקים, ויתרו האיסיים על מאבק ציבורי, פרשו לעולמם המסוגר הרחק מן הערים הצפופות וה"מושחתות" וקבעו בתייהם בדרך כלל במדבר (אזור ים המלח).

הם יצרו להם עולם משלהם תוך ציפייה חזקה למלכות שמים ותוך הבעת שנאה עזה לאלו הגרים בערים, אפילו בירושלים, במיוחד לאלו העובדים בבית המקדש ובראשם הכוהן הגדול. הם לא קיימו כל מגע עם הציבור ולא ניסו להשפיע או לכוון אחרים לדרך חייהם. היה להם לוח שנה משלהם אשר הבדיל אותם משאר בני העם.

2. חברה סגורה

מרבית האיסיים, שמנו כ-4.000 נפש, לא נשאו נשים ושמרו על גודלם המספרי בדרך של אימוץ ילדים. מי שרצה להצטרף לחברתם היה חייב לעבור תקופת ניסיון של שלוש שנים שבהן חי מחוץ לחברת האיסיים אך ניהל אותו אורח חיים. מי שעבר את תקופת הניסיון נשבע שבועות רבות שעיקרן היה שמירת טוהר מידות. נאסר עליו להסתיר סוד מן החבורה, כן נאסר עליו לגלות את סודותיה לאחרים, גם אם יענוהו עד מוות.

רוב האיסיים היו מבוגרים ואף זקנים (רבים מהם האריכו ימים עד ל-100 שנים).

3. סדר היום

לפני זריחת השמש לא היו מדברים זה עם זה בענייני חולין אלא מתפללים תפילות אחדות. מיד לאחר מכן היו יוצאים לעבודה קשה, כל אחד לפי התמחותו. לאחר עבודתם היו רוחצים במים קרים (טהרה) ואחר כך נכנסו לחדר האוכל, ישבו בשתיקה מוחלטת כשהטבח חילק לכל חבר צלחת. לפני הסעודה היה הכוהן אומר ברכה, וגם לאחריה. לאחר הארוחה פשטו את טליתותיהם וחזרו לעבודה עד הערב. בשוכם אכלו פת ערבית תוך שקט ושלווה, וכל אחד דיבר לפי סדר ורשות שניתנו לו.

הנה סדר חייהם: היוצאים לזרוע ולנטוע עובדים את האדמה, יש מהם הרועים עדרים ומפקחים על בהמות שונות ויש המשגיחים על נחילי דבורים, מהם בעלי מלאכה ועוסקים באומנויות שונות ואינם דוחים כל עבודה אשר ניתן לבצעה מיד.

(פילון האלכסנדרוני, כתבי היסטוריה, עמ' 160)

מטלה: הסבירו לפי המקור מה מיוחד בסדר חייהם של האיסיים.

תקופת הבית השני

חפירות קומראן - חדר האוכל המשותף

4. שיתופיות והסתפקות במועט

האיסיים בזו לחיי מותרות ולעושר ונהגו להפקיד את רכושם הפרטי בקופת הציבור וכולם היו שותפים לרכוש. הם היו נוהגים לערוך סעודות משותפות בהן עיקר מזונם היה צלחת מרק אחת.

אם אחד מהם חלה, דאגו לריפוי מאוצר הקופה המשותפת.

גם לבושם היה צנוע ביותר: הם לא החליפו בגד או נעליים אלא אם כן התבלו, ואז היו מחליפים זה בזה ללא תמורה.

5. הקפדה ומוסריות

האיסיים הקפידו מאוד בענייני משפט ולעולם לא היו גוזרים פסק דין אלא בבית דין של מאה איש לפחות. דינם לא השתנה מעולם. הם נמנעו מכל מלאכה בשבת והקפידו על שמירת השבת בחומרה רבה. חינוכם היה לאהבת אלוהים, לחסידות וליושר, להבין מהו טוב ומהו רע. למדו ברצינות רבה את תורת המוסר ולא אהבו לעסוק בענייני היגיון. בהיותם אנשי מוסר שנאו כל מה שקשור למלחמה.

6. חברה היררכית (מדורגת)

מפתיע, אולם אצל האיסיים התקיימה חברה היררכית. אמנם לא נמצאו בה הבדלי מעמדות של עשירים ועניים וקיום הקופה המשותפת נשמר בקפדנות. עם זאת, הם נשמעו ל"ממונים ומבקרים" אשר הורו להם בענייני ממון ואשר היו ממונים על קבלת חברים וסידרו את הכת לפי דרגות. את הממונים והמבקרים היו בוחרים כולם יחד. לכל אחד היה מקום ישיבה קבוע והוותיקים היו "טהורים" יותר מן החדשים.

7. אמונות ודעות

השקפת עולמם של האיסיים הייתה מאוד קיצונית כמעט בכל התחומים, ואף מלאה בסתירות פנימיות קשות (כתוצאה מאורח החיים המוזר לפיו חיו בפרישות מוחלטת). **ישראל האמיתי** - האיסיים ראו עצמם כ"ישראל האמיתי" לעומת שאר ישראל החוטאים, שעליהם ועל כל העולם כולו נגזרו אבדון וגיהנום. הם "בחירי הצדק", בחירי האל, אשר הולכים בדרך הישר והם מקיימים את תורת ישראל האמיתית. היה להם לוח שנה שונה מאשר לשאר ישראל והם האמינו כי הם מקיימים את ההלכה הנכונה. חגי האיסיים נחוגו במועדים שונים משל שאר ישראל. הם לא ידעו דבר על תורה שבעל-פה ופיתחו לעצמם הלכה שנתגלתה להם ורק להם. את הלכות החכמים דחו מכול וכול בטענה שאין החכמים מוסרים לעם את הדעות הנכונות.

תורת הגזירה הקדומה - הכול נקבע מראש על-ידי אלוהים ואין לשנות את הסדר. חשוב להדגיש כי הם האמינו שידיעת האל מראש את סדר הדברים קובעת מראש את העובדות, ובכך היו שונים מהפרושים, אשר סברו כי אמנם יש השגחה עליונה, אך בני האדם יכולים לשנות את פני הדברים. האיסי "נבחר" מראש.

דוגמאות לסגירות ולבדלנות של חברי הכת

שיתוף הון
העברת הרכוש הפרטי לידי הכת, קופה משותפת

מזון
מותר לאכול רק אוכל שהוכן במסגרת הקבוצה

נישואין
מרבית החברים לא נשאו נשים, ביטוי בולט לנאמנות המוחלטת לזהות הכיתית

בית המקדש
החרימו את בית המקדש ואת הכוהן הגדול וראו בהם סמל לטומאה

בחירתו של האיסי נעשתה מראש ואין לשנות עובדה זו, וגם אם רשע וחטא, נקבעת עובדה זו מראש. במילים אחרות, חלוקת העולם לטובים ולרשעים, לאיסיים ולמי שאינם איסיים, נקבעה מראש. כל המאבק בין אור לחושך כבר נגזר מראש על-ידי האל **שני מחנות: טוב ורע** - האיסיים חילקו העולם ל"צדיקים" ול"רשעים" - בני אור מול בני חושך - הנערכים למאבק עולמי גורלי. זו תהיה מערכה ארוכה וקשה שבה יילחמו בני האור בכל אמצעי שיהיה בידם. פעם יובסו ופעם ינצחו. אז תבוא הגאולה לעולם והאיסיים יתפשו את ירושלים, יטהרו את בית המקדש ויכבשו את העולם כולו.

חזון אחרית הימים - חזון אחרית הימים (אפוקליפסה) מהווה נקודת שיא בתורת האיסיים. המלחמה העתידה להתרחש בין בני אור ובני חושך תביא בעקבותיה "עולם חדש וטהור" שבו ייעלמו כוחות הרשע וישלט רק הכוחות הטובים. האיסיים חיו בכוננות לקראת מהפכת אחרית הימים שבה יקים האל את החברה האנושית העתידה ובראשה יעמדו שני משיחים, כהן ומלך (מבית דוד), אשר יגשימו את התכנית האלוהית של שלטון הצדק באחרית הימים.

ב-1947 מצאו רועים בדואים בקרבת החוף הצפוני-מערבי של ים המלח (12 ק"מ דרומית מיריחו) מערה ובה מגילות עטופות בד בתוך כדים. המגילות התגלו מיד ליד עד שהובן ערכן ההיסטורי העצום, והחלו חפירות באזור. מאז 1947 ובמשך שנות ה-50 וה-60 נחשפו 11 מערות בקומראן. במקום נתגלה שלד בניין ציבורי ששימש את הכת שישבה במקום ולידו בית קברות ובו למעלה מאלף קברים. נוסף למגילות נמצאו שברי כדי חרס, שרידי תפילין, בדים ונרות.

חשיבות גילוי המגילות היא עצומה. המגילות שופכות אור על פרשנות המקרא, על הלשון העברית, על יישוב מדבר יהודה, על הכיתות בישראל - בעיקר על האיסיים - וכן על תולדות הנצרות הקדומה וזיקתה ליהדות.

המגילות

החוקרים הרכיבו מעשרות אלפי הפרגמנטים (הקטעים) של המגילות יותר מ-600 מגילות. רק מגילות ספורות נמצאו שלמות או כמעט שלמות.

המגילות העיקריות הן מגילת "סרך היחד", מגילת "מלחמת בני אור ובני חושך", "מגילת ההודיות", ספר "ברית דמשק" ו"מגילת המקדש". מתוך המגילות ניתן ללמוד רבות על אופי החיים ועל דרך החשיבה המיוחדת של חברי כת מדבר יהודה. ישנם חוקרים המזהים את חברי הכת כאיסיים לכל דבר, ולעומתם יש הרואים בה כת נפרדת שדומה לאיסיים, אך חברה לא היו איסיים ממש אלא קבוצה נפרדת. ישנם אף הסבורים כי אלה היו הנוצרים הראשונים.

ממצאי קומראן
למעלה: קטע מתוך מגילת סרך היחד, מן המגילות הגנוזות
למטה: תפילין של ראש עם ארבע מגילות בפנים

תקופת הבית השני

הנוצרים הראשונים

הצלב מגבעת המיתר בירושלים
הצליבה הייתה דרך המתה מקובלת בעולם הרומאי. במערת קבורה שנחשפה בשכונת גבעת המיתר בירושלים נמצאו בתוך גלוסקמה עצמותיו של יהונתן בן חגקול שחי במאה ה-1 לספירה. הממצא המעניין ביותר היה החירור של עצם הקרסול על ידי מסמר פלדה, המעיד על מותו בצליבה (מצד ימין).

אין אנו יודעים מהו החטא שבשלו הוענש בצליבה, אולם ידוע לנו כי נהגו לצלוב מורדים נגד השלטון, גנבים ושבוים מלחמה. אלפי אנשים הומתו בדרך אכזרית זו באימפריה הרומית. הצלב המפורסם ביותר הוא כמובן ישו.

זהו הממצא הארכיאולוגי היחיד בעולם למעשי הצליבה.

מטלות

- ישו ראה עצמו חלק מן העם היהודי ומעולם לא ביקש לייסד דת חדשה. נסו לשער מה עורר את כעס הפרושים, ונמקו.
- התסיסה המשיחית מלווה את העם היהודי מאז חורבן הבית הראשון, דרך ימי הבית השני ועד ימינו אנו.
- בססו או שללו טענה זו. הביאו דוגמה אקטואלית.

בתקופה זו צמחה כת חדשה בעלת משמעות רבה בתולדות העולם בכלל ובתולדות העם היהודי בפרט - הנוצרים הראשונים. הכת צמחה לאחר מותו של ישו.

על פי המסורת הנוצרית ישו נולד בבית לחם, לאביו יוסף הנגר ולאמו מרים (משפחתו באה מנצרת). הוא למד וגדל בצלם של הפרושים ובסביבות גיל שלושים עבר טבילה בנהר הירדן אצל יוחנן המטביל, יהודי כריזמטי, כנראה איסיי או מכת מדבר יהודה. ישו עבר לגליל, לאזור הכינרת ועבר הירדן, והחל פועל באזור: הוא אסף סביבו המון רב מדלת העם, אנשים קשיי יום, כמו דייגים, שהפכו למעריציו. וכך, כשהוא מבצע נסים (או כשפים): מרפא חולים, מגרש שדים, ומהלך על פני הכינרת - החל לגבש את תורתו, ולראות עצמו כמשיח.

הוא ליכד סביבו 12 תלמידים-שליחים, הנודעים מביניהם היו יהודה איש קריות ושמעון (נקרא גם "פטרוס" - סלע). ישו ותלמידיו נאלצו לנדוד ממקום למקום מחשש לרדיפות השלטון. לבסוף, בחג הפסח, החליט ישו להגיע אל "גוב האריות" - ירושלים, שם ישבו הפרושים, מתנגדיו המושבעים. מטרתו הייתה להכריז על עצמו כמשיח לעיני קהל ההמונים של עולי הרגל. הפרושים לא העזו להתערב בנעשה עקב ציפיית ההמונים לבואו. ישו ערך עם תלמידיו את ה"סעודה האחרונה" על פי המינוח הנוצרי (או: סדר פסח על פי המסורת היהודית).

לאחר מכן נעצר על ידי אנשי כייפא, הכוהן הגדול. לפי האבנגליונים (הביוגרפיה של ישו נרשמה בארבעת האבנגליונים: אב = טוב, אבנגליון = בשורה), תלמידו יהודה איש קריות בגד בו והסגירו לידי הכוהנים (שמו של יהודה איש קריות הפך סמל לבגידה). ישו לא הכחיש בפני הכוהן הגדול והסנהדרין כי הוא המשיח, ולכן נמסר לידי פונטיוס פילאטוס, הנציב הרומי, שרק לו הייתה הסמכות להוציא את ישו להורג. על פי דרישת ההמון (תומכי הפרושים) החליט הנציב להוציא את ישו להורג בצליבה.

התפתחותם של הנוצרים הראשונים

התפתחות זו, החל מתלמידיו של ישו וכלה בקהילות הראשונות של היהודים שקיבלו עליהם את דברי ישו, עמדה בסימן שלושה שלבים עיקריים:

שלב ראשון - כת בתוך היהדות: בקהילות הראשונות היו חברים יהודים שקיימו מצוות ושמרו על מסורת ישראל. הם ראו את עצמם כיהודים לכל דבר בנוסף לכך שקיבלו את האמונה המשיחית כי ישו הוא בן אלוהים שהביא את מלכות השמים. כלל לא עלה על דעתם לפרוש מן היהדות.

שלב שני - נוצר קרע: לאחר החורבן בימי רבן גמליאל ד'בנה (ראו עמ' 125) הייתה המגמה להרחיקם מהיהדות. מכיוון שהניסיון להנחיל את האמונה במשיחיותו של ישו ליהודים נכשל, פנה פאולוס, אחד מתלמידיו של ישו, לגויים בעלי תרבות יוונית שעבורם היה חייב לבטל את המצוות המעשיות כגון ברית המילה.

שלב שלישי - החרפת הקרע: הנוצרים החלו לפתח יחס של שנאה כלפי היהודים, בהאשימם אותם ברצח ישו ובעיקר על סרבנותם לקבל את "מלכות השמים" החדשה. השנאה ליהדות הייתה נחוצה לנוצרים כדי ללכד את קהילתם ולאחדה. החכמים מצדם ביקשו להתנתק מהר ככל האפשר מהנוצרים, בהבינם את הסכנה העלולה להיגרם מכך שיישארו בכלל ישראל, ותיקנו תפילה מיוחדת בעניין זה.

פרק 3: השפעת הפיצול ביהודה על החורבן

כיצד השפיעו המהפכים המדיניים (ממדינת חסות בימי הורדוס לפרובינציה רומית תחת שלטון הנציבים) על הפיצול בחברה היהודית?

המהפכים בימי הורדוס

התחזקות מעמדו של אנטיפטר האדומי, אביו של הורדוס, תרמה רבות לדרכו של הורדוס לשלטון. הרומאים הם שהמליכו את הורדוס והיה ביכולתם לקחת ממנו את המלוכה בכל עת. ארץ ישראל הפכה למדינת חסות בזמן הסדרי פומפיוס (ראו עמ' 73) שהסדירו את סיום עצמאותה של המדינה החשמונאית. היה זה חלק ממדיניותה של רומא במזרח - הורדוס לא היה מלך חסות יחיד, היו עוד כמותו, בעיקר באזור סוריה.

מדוע העדיפו הרומאים את השליטה באמצעות מלך חסות לעומת שלטון רומי ישיר? הרומאים היו זקוקים לערי פוליס כדי לשלוט בשטחי הכיבוש, ואילו במקומות שבהם לא הוקמו פוליס הם העדיפו לשלוט באמצעות מושל מקומי. כך יכלו להימנע מחיכוכים בשל הניגודים בין אורחות חייהם ומנהגיהם של אותם עמים לתרבות רומא. בנוסף, כך יכלה רומא ליהנות מסיוע בהבטחת הביטחון של האזור, גם בשעת מלחמה. מלכי החסות חויבו לספק חיילים וציוד צבאי למסעות המלחמה של הרומאים.

כל חייו היה הורדוס נאמן לרומא והשתתף בפולחן הקיסרות, בהאמינו כי השלטון הרומי הינו המקור לכל האושר האנושי, הצדק והטוב. הוא לא העז להמרות את פיה של רומא ודאג לבטא את נאמנותו בהקפדה בתשלום מסים, בביקוריו התכופים ברומא, בקריאת מבנים שונים על שם הקיסר ובני משפחתו ובהתנהלותו כמלך הלניסטי לכל דבר.

רומא גמלה לו על שירותיו ביד רחבה. היא העניקה לו שטחים רבים ללא מלחמה, עד כי גבולות מלכותו עלו בהיקפם על אלה של החשמונאים. הוא היה חופשי מהתערבות נציב סוריה במדיניות הפנים שלו, החזיק בצבא וטבע מטבעות. הוא קיים קשרים הדוקים עם מלכי המזרח וסייע להם בתרומות ובבניית מבנים מפוארים, לשביעות רצונה של רומא. הוא זכה למעמד של אזרח רומי ונהנה מהטבות שונות.

בניגוד לבית חשמונאי, טיפח הורדוס את האוכלוסייה הלא יהודית. הוא היה זקוק לה לגיוס כוח אדם לצבאו וככוח התומך במדיניותו ההלניסטית. הוא בנה עבורה את הערים סבסטיה שבשומרון ואת קיסריה.

בערים אלה הושיב חיילים רומיים משוחררים וכך הוכיח את נאמנותו לרומא. חיזוק האוכלוסייה הלא יהודית הגביר את התסיסה בין יהודים לנוכרים בכל רחבי הארץ, והוא מן הגורמים המכריעים לפרוץ המרד הגדול נגד הרומאים כ-70 שנה מאוחר יותר.

שלטון בחסות רומא

סמלו של הורדוס:
קסדה מוקפת שתי כפות תמר
מופיע על מטבע שטבע הורדוס בשומרון

מהפך פוליטי: חיזוק כוחם של הנוכרים

תקופת הבית השני

מלכות הורדוס בהתהוותה

מקרא מפה

השוו את גבולות ארץ ישראל בימיו של הורדוס לגבולות ארץ ישראל בימיו של המלך ינאי השני (ראו מפת גבולות הארץ בימי החשמונאים, עמ' 75). מהם השטחים שנוספו לארץ ישראל?

פרק 3: השפעת הפיצול ביהודה על החורבן

מהפך בבנייה: אדריכלות מרהיבה ביופיה

לאורך כל ההיסטוריה לא קם שליט יהודי שיכול היה להתחרות עם הורדוס בתחום הבנייה. הוא בנה מבצרים, שיקם ערים ישנות ובנה ערים חדשות, נמל, תיאטרות, אמפיתאטרונים, היפודרומים (מסלול למרוץ סוסים), גימנסיונים, ארמונות, מקדשים, מאוזוליאון (מצבת קבר מפוארת), מגדלים, מרחצאות, כיכרות ורחובות, אקוודוקטים (מובילי מים). מה גרם להורדוס להשקיע כל כך בבניית הארץ? כנהוג בקיסרות הרומית, רצה הורדוס להנציח את שמו במפעלי בנייה מונומנטליים (אדירים). מבנים רבים נבנו לכבודו של הקיסר אוגוסטוס, אותו הורדוס העריץ. הבנייה גם שימשה להגנה מפני אויביו וגם כפיצוי על העובדה שנאסר עליו לנהל מדיניות חוץ עצמאית ולצאת למלחמות.

דוגמאות להיקף ולגודל הבנייה בימיו של הורדוס:

אחד ההישגים הגדולים של הורדוס היה חיזוקו והרחבתו של המבצר החשמונאי במצדה. מצדה הייתה מבצר מוקף חומה, ובתוכו ארמונות מהודרים ומפוארים. כמו כן הוקמו שתי שורות של בריכות מים, אליהן היטו את מי הוואדיות. כך הונח היסוד להקמת מפעל מים. הורדוס שיפר את תנאי החיים במצדה ואת יכולתה לעמוד במצור.

גולת הכותרת לפעולותיו של הורדוס כבנאי היא העיר קיסריה. הוא בנה בה נמל שהפך לנמל המרכזי של מדינתו, והודות למיקומה הייתה לאחת הערים החשובות בארץ ישראל ולמתחרה העיקרית של ירושלים. הוא בנה בה מגדלים וארמונות מפוארים, מקדש מפואר לכבוד אוגוסטוס בו הוצבו פסלים לכבוד הקיסר. כמו כן הוקמו בעיר תיאטרון, היפודרום (מרוצי כרכרות, סוסים, מרכבות), איצטדיון - כעיר הלניסטית לכל דבר. העיר השנייה שייסד הייתה שומרון - סבסטיה, גם כאן נבנו ארמון למגוריו של הורדוס, חומה ומתקני ספורט ותרבות. שומרון הפכה לאחד המעוזים של הורדוס למקרה של התקפה מצד היהודים.

בית המקדש - פאר היצירה

המבנה המפואר והעצום מכולם היה בית המקדש. חז"ל, שהסתייגו מהורדוס, לא הסתירו את התפעלותם מהמקדש:

"מי שלא ראה בניין הורדוס, לא ראה בניין נאה מימיו" (בבלי,

בבא בתרא, ד, א)

הוא שיפץ והרחיב את המקדש מימי שיבת ציון, והפך אותו לאחד המבנים המפוארים ביותר בכל רחבי הקיסרות הרומית. הורדוס החל בשיפוץ בשנת 19 לפנה"ס. עשרת אלפים פועלים ואלף כוהנים עבדו ללא הרף במשך שנה וחצי עד השלמת המלאכה. במשך שנים רבות נמשכה מלאכת השכלול של בית המקדש. המבנה שהוקם היה מרשים ביופיו. ההיסטוריון הרומי טקיטוס אמר עליו שהוא: "מן הגדולים שבמפעלי הבנייה שהקים האדם מעודו."

מתחם מבצר ההרודיון שהקים הורדוס בתוך חומות ההרודיון בנה הורדוס ארמון מפואר

התיאטרון בקיסריה

דגם של בית המקדש בימי הורדוס

תקופת הבית השני

**סיור רב דמיון
בבית המקדש
השני**

אילו היה ביכולתנו לסייר בבית המקדש השני, מה היו רואות עינינו? הבה נראה עצמנו כאחד העולים לרגל לירושלים בשלושת הרגלים, ונצא לסיור היסטורי דמיוני במתחם הענק והמרהיב ביופיו שבנה הורדוס. הכניסה למתחם בית המקדש הייתה ממערב ומדרום. בדרום הר הבית היה שער כפול שנקרא שער חולדה שהוביל אל גרמי מדרגות מפוארים שרוחבם 15 מ' - דרכם ניכנס. מכאן היה מעבר לשער המערבי של הר הבית. נעבור דרך מקוואות טהרה שבהם טבלו כל הבאים בשערי הר הבית (חובה היה להיטהר בכניסה להר הבית).

הכניסה להר הבית הייתה מותרת אך ורק ליהודים. סביב המקדש היו לוחות אבן ועליהם כתובות אזהרה לנוכרים ביוונית ובלטינית, לבל ייכנסו לתחום המקדש. הנכנס להר הבית מצא עצמו מוקף שלוש שורות עמודים משלושת עבריו, וברביעי - בניין בזיליקה. בבזיליקה היו 162 עמודים העטורים בעיטורים קורינתיים, המסודרים ב־4 שורות.

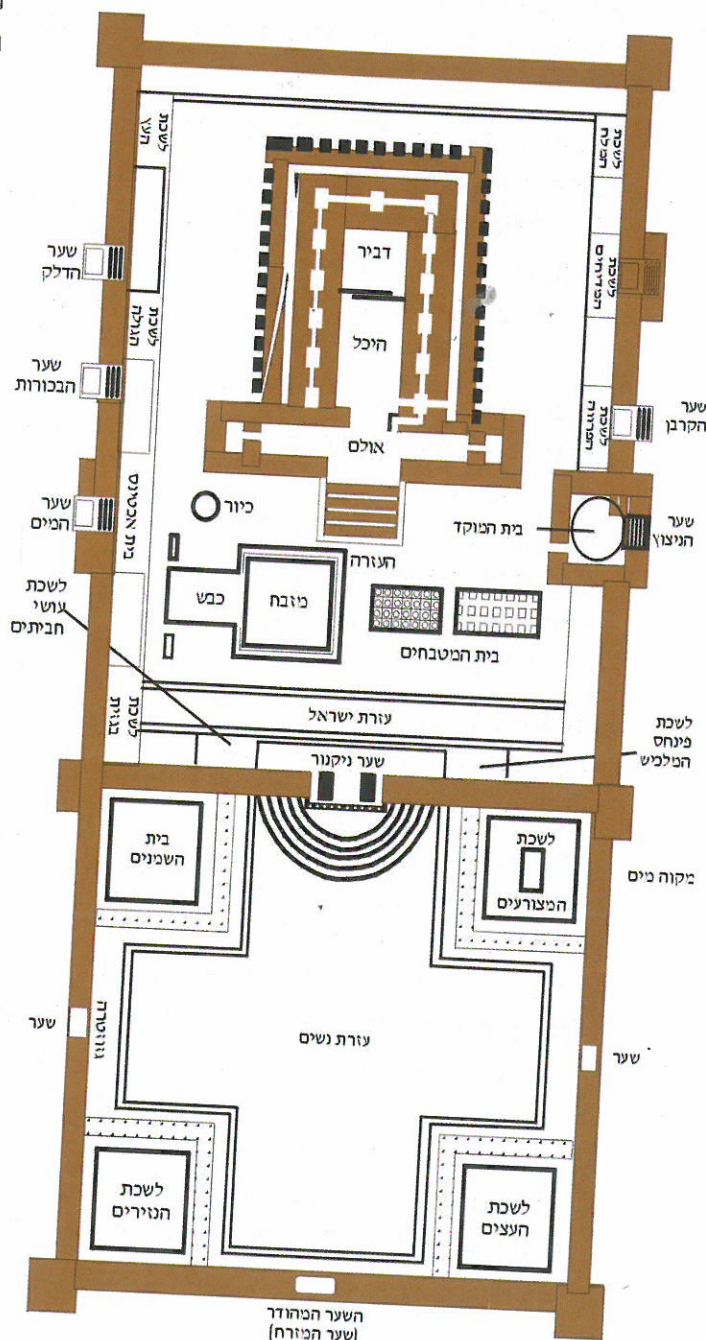
ברחבה זו, הנקראת "עזרת הנשים" (כל הבאים למקדש עברו דרכה), נערכו טקסים שלא היו קשורים בקורבנות, כגון קריאת התורה ביום הכיפורים ושמחת בית השואבה. ממערב לעזרת הנשים היו 15 מדרגות בצורת חצי גורן שעליהם עמדו הלוויים בעת ששרו את שירי המעלות.

מקריבי הקורבנות עלו במדרגות אלו ועברו דרך שער
ניקנור, שהיה המפואר שבשערים, ונכנסו ל"עזרת ישראל"
במזרח החצר הפנימית. עזרה זו הייתה קטנה יחסית וכאן
עמדו מביאי הקורבנות, שנכחו בעת ההקרבה בידי
הכוהנים. בהמשך עזרת ישראל הייתה עזרת הכוהנים
שבדרומה עמד המזבח ובצפונה היה בית המטבחים
(מקום השחיטה).

ממערב לעזרת הכוהנים על רחבה מוגבהת התנשא המקדש, שאליו עלו במדרגות. הכניסה למקדש הייתה מותרת רק לכוהנים וללוויים.

בבית המקדש היו שלושה אולמות: האולם, ההיכל וקודש הקודשים - הדביר. בהיכל ניצבו המנורה ושולחן לחם הפנים ומזבח, וממנו הייתה הכניסה לדביר - אליו נכנס אך ורק הכהן הגדול.

במתחם המקדש היו דרגות קדושה. היו מקומות (עזרת ישראל) אליהם נכנסו כל ישראל. לבית המקדש נכנסו רק הכוהנים והלוויים - ולקודש הקודשים נכנס כאמור רק הכוהן הגדול - וגם הוא רק פעם בשנה: ביום הכיפורים.

**מהפך
חברתי-כלכלי:
נטחול המוסדות
היהודיים ועליית
אצולה חברתית
חדשה**

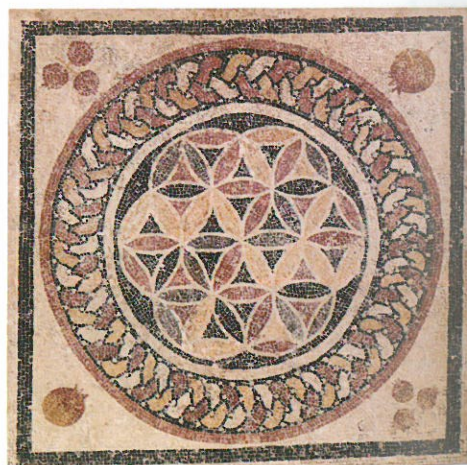
משטרו של הורדוס היה משטר דיכוי שנבנה על חורבנה של מדינת החשמונאים העצמאית והיה מבוסס אך ורק על תמיכתה של רומא בו. בשל חששו מאופוזיציה לשלטונו, הוא חיסל באופן שיטתי את צאצאי בית חשמונאי ותומכיהם. ירושלים המשיכה אומנם לשמש כבירת המדינה וכמרכז השלטון והמינהל, אולם בניית קיסריה והימצאותו של הורדוס בה פגעו במעמדה. הוא ידע שאין ביכולתו למנות את עצמו לכוהן גדול בגלל מוצאו ממשפחה אדומית שהתגיירה. לפיכך מינה כמה משפחות כוהנים, בניגוד למה שהיה מקובל עד ימיו - אז משרת הכוהן הגדול הייתה נתונה בידי בית צדוק בלבד. כך ביטל את עיקרון ההורשה של הכהונה הגדולה מאב לבן ורוקן אותה מכל תוכן. כעת הפך הכוהן הגדול למעין פקיד התלוי ברצון המלך. כל השינויים הללו גרמו לפיחות גדול במעמדו של הכוהן הגדול בעיני העם.

הורדוס העלה עילית חברתית חדשה במקומה של האצולה החשמונאית, אותה רדף וחיסל. השכבה האריסטוקרטית החדשה כללה את משפחת המלך, אנשים ממוצא אדומי, משפחות יהודיות מיוחסות ממצרים ומבבל, וכן יהודים "תקיפי הגליל", אשר סייעו לו, בהיותו מושל הגליל. כדי לפגוע בכוחה של תנועת ההתנגדות לרומא ולו כמייצגה, הוא עודד את השתלבותם של יהודי התפוצות שלא נאבקו בו וברומי, בעמדות מפתח בחברה ובממשל.

התנגדות העם לשלטונו של הורדוס

שלטונו של הורדוס היה טבוע בעובדת יסוד אחת שהיו לה השלכות רבות על כל ויחומי שלטונו: היותו מלך בחסות רומא, אותה רומא שגזלה מהעם את חירותו המדינית ואת שלטונו של בית חשמונאי. מקור כוחו היה נעוץ ברומא והדבר חייב אותו לשורה של מעשים שעוררו התנגדות עזה ביותר מצד העם. כל מעשיו שתיארנו עד כה - חיזוק האוכלוסייה הנוכרית והשינויים החברתיים-מנהיגותיים שכפה על העם - נבעו משני גורמים: חששו הגדול מפני התנגדות העם לשלטונו והיותו מלך חסות שהזדהה עמוקות עם התרבות הרומאית.

נביא מספר דוגמאות לפעולותיו של הורדוס שגררו התנגדות רבה כלפיו מצד העם:

רצפת פסיפס מבית המרחץ בארמונו של
הורדוס בהרודיון

א. הורדוס השתתף בפולחן הקיסר שהיה נפוץ בכל רחבי האימפריה הרומית. היהודים לא יכלו להסכים לכך, מכיוון שהדבר נחשב כעבודה זרה האסורה ביהדות. יוסף בן מתתיהו מספר כי הורדוס הקים בתחומי ארץ ישראל שלושה מקדשים לקיסר: בסבסטיה, בקיסריה ובבניאס וכן הקים מקדשים מחוץ לתחומי הארץ (קדמוניות היהודים, טו). בנוסף, בנה הורדוס מבנים בארץ לכבוד אוגוסטוס הקיסר שנקראו בשמו או בשם בני משפחתו.

ב. כבר ראינו כי הורדוס הקים בארץ ישראל ערים הלניסטיות, חדשות ומחודשות, וחזק את הגורם הנוכרי בארץ. מעשיו אלה, שהיו חלק ממדיניות רומא, רק הגבירו את השנאה כלפיו מצד העם.

קערות חרס מתקופת הורדוס מעוטרות בעיטורי צבע

ג. הורדוס ערך משחקים לכבוד הקיסר בירושלים ובקיסריה, והעניק תמיכה כספית רבה למשחקים האולימפיים ביוון. זאת בנוסף לתרומות נדיבות לערים שונות ברחבי האימפריה הרומית.
ד. הורדוס סיגל לחצרו אופי הלניסטי מובהק. הוא נהג לארח את גדולי רומא ולנסוע לביקורים ברומא. הוא שלח את בניו להתחנך בחצר אוגוסטוס. מעל לכול, הורדוס ערך הלניזציה של הממשל בכל תחומי פעילותו: מינהל, מערכת משפט (חקיקה) וצבא. יחד עם זאת, הורדוס ביצע רפורמות שהקלו על העם: הוא פיתח את החקלאות, הפחית את נטל המסים, שיפר את דרכי המסחר וחילק לעם תבואה מאסמיו בזמן בצורת. כמו כן, השקיע מאמצים רבים בשיפוץ ובהרחבת המקדש.

מדינת משטרה - למרות מאמציו הוסיף העם לשנוא אותו, והורדוס, בחששו ממרד נגדו ומאי סדרים, הפך את הארץ ל"מדינת משטרה". הוא אסר על כינוס אסיפות, מילא את הארץ במלשינים, וכלא אלפים בבתי סוהר. וכך, בהטלת אימה ופחד ביקש הורדוס להבטיח את נאמנות היהודים.
יש לזכור כי למרות הטבח של הורדוס בהנהגת העם והמהפכים בכהונה הגדולה, כל מוסדות הדת התנהלו כסדרם ונוהלו על ידי הפרושים. הסנהדרין עדיין פעלה, למרות הקיצוץ בסמכויותיה.

המנהיגות הדתית של העם היהודי הייתה צריכה באותה תקופה להתנהל בזהירות רבה כדי למנוע מצב שבו הורדוס ישלול מן העם היהודי את המנהיגות שכה היה זקוק לה בימים אלה של אובדן עצמאות.

שני מנהיגים חברתיים-דתיים קמו לעם היהודי בתקופה רבת תהפוכות זו, והם שונים זה מזה שוני מהותי: הלל ושמאי. שמאי מייצג את הגישה הלוחמנית וחסרת הפשרות. בעיניו, אדם צריך לדבוק בדרך הישרה והברורה ללא היסוסים וספקות. שמאי הוא מייצגה של הגישה הבדלנית שהעמידו עזרא ונחמיה לעם ישראל: התפיסה של "זרע הקודש" - תצורך להיבדל מהעמים הנוכרים החיים סביב למען לא יעניש ה' שוב את עמו.

לעומת זאת, מנהיגותו של הלל היא בגדר מציאת דרך ריאליסטית יותר להתמודדות עם המציאות החדשה שנוצרה בימי הורדוס. אישיותו המוסרית, יכולתו האינטלקטואלית, יחסו הסובלני והאנושי כלפי כל אדם, הבנתו העמוקה את צורכי העם ואת המציאות - כל אלה הפכו את הלל לאחד מגדולי המנהיגים הרוחניים של העם היהודי בכל הדורות. משני אישים אלו נולדו שתי תפיסות שונות השייכות לזרם הפרושי: בית הלל ובית שמאי. היהדות קיבלה את דרכו המתונה והמתחשבת של הלל כזרם העיקרי והוא נקבע לדורות: "אלו ואלו דברי אלוהים חיים הן, והלכה כבית הלל" (עירובין יג, ב). דרכו של הלל הפכה דומיננטית לאחר חורבן הבית השני.

המנהיגות הדתית של העם

נרות הרודיאניים שכיחים באזור יהודה מימי שלטון הורדוס ועד סוף מרד בר כוכבא (135 לספירה). ניתן לראות כי הנרות ההרודיאניים הם חסרי עיטור, כמקובל ביהדות, בניגוד לנרות הרומיים מאותה תקופה שהיו עשירים בעיטורים.

מותו של הורדוס והפיכת יהודה לפרובינקיה רומית (יודיאה)

שבר אמפורה (כלי חרס בעל שתי ידיות) עליו כתובת בלטינית המסתיימת במלים: "שייך להורדוס מלך יהודה". מצדה, 19 לפנה"ס, דיו על חרס

הורדוס מת ממחלה קשה בשנת 4 לפנה"ס. בצוואתו האחרונה חילק את שטחי ממלכתו בין שלושת בניו שנותרו בחיים (מכמה נשים). ארכילאוס קיבל את יהודה, הורדוס אנטיפס את הגליל ועבר הירדן, ופיליפוס את הגולן, הבשן והחורן. את ילדיו ממרים החשמונאית הוציא להורג (הוא המית את מרים באשמת ניאוף וכמה שנים אחר כך המית אף את שני בניו שנולדו לו ממנה).

שלטונו של ארכילאוס כמלך לא נמשך זמן רב. העם שנא אותו, כמו את אביו, בשל אכזריותו ועריצותו והתלונן עליו בפני אוגוסטוס. בעקבות כך הדיח הקיסר הרומי את ארכילאוס בשנת 6 לספירה, במלאת עשר שנים לשלטונו.

בשנה זו נקבע משטר חדש ביהודה, שהפכה לפרובינקיה רומית ושמה "יודיאה". בראשה עמד נציב רומי ממעמד הפרשים, המעמד הבינוני ברומא, שמונה אישית על ידי הקיסר. לרשותו עמדו חילות עזר שחייליהם גויסו מקרב העמים הנוכרים בארץ. עיקר תפקידו היה לגבות מסים ולשמור על הסדר. בשעת מצוקה יכול היה לפנות לנציב סוריה, שלו היו לגיונות.

שני בניו האחרים של הורדוס, הורדוס אנטיפס ופיליפוס, מלכו פרקי זמן ארוכים, עד שבסוף שנות ה-30 לספירה אוחדו כל שלוש הממלכות של יורשי הורדוס תחת שלטונו של אגריפס הראשון (על כך נרחיב בהמשך).

משימה: השפעת שלטון הורדוס על הפיצול בעם

פעולותיו של הורדוס	האם הפעולה הגבירה את הפיצול בעם?
מפעלי בנייה (קיסריה, סבסטיה)	
טיפוח מנהיגות דתית	
סיוע ליהודי התפוצות	
קידום וטיפוח ערים נוכריות	
בניית מקדש ברוח ההלכה	
משחקי ספורט אזוריים	
מינוי כוהנים גדולים	
הקלה במיסוי	
חיסול השושלת החשמונאית	
הצבת הנשר הרומי על המקדש	
מדינת משטרה	
מפעלי המים	

מטלה

לפניכם רשימה של הפעולות שעשה הורדוס בימי שלטונו. העתיקו את הטבלה למחברתכם ורשמו ליד כל פעולה כיצד השפיעה על הפיצול בחברה היהודית.

מדברי הלל ושמאי

שמאי אומר: עשה תורתך קבע, אמור מעט ועשה הרבה. והווי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות. (מסנה, כ"ט סכת אבות, פרק א' פ"ט ט"ז)

הלל: הווי מתלמידיו של אהרון, אוהב שלום ורודף שלום אוהב את הבריות ומקרבן לתורה (מסנה, כ"ט סכת אבות, פרק א' פ"ט ט"ז)

הפרובינקיה "יודיאה" עד תקופת הנציבים השנייה

תקופתם של הנציבים הראשונים הייתה על פי רוב נוחה ליהודים. רוב הנציבים כיבדו את המסורת היהודית. בחגים היו עולים לירושלים בליווי הצבא כדי לשמור על הסדר, אך נמנעו מלהכניס דגלים ותמונות לעיר כדי לא לפגוע ברגשות היהודים (איסור פסל ותמונה).

הנציב פונטיוס פילאטוס (26-36 לספירה) הכניס תמונות ודגלי צבא לירושלים והיכה ביהודים עד מוות לאחר שמחו נגדו על שרצה לקחת כסף מאוצר המקדש למימון מפעל אספקת המים. עקב כך הדיח אותו נציב סוריה מתפקידו, והוא נשלח לרומא לעמוד למשפט.

לקראת סוף תקופתם של הנציבים הראשונים חל משבר כאשר הקיסר גאיוס קליגולה (37-41 לספירה) דרש מכל תושבי הקיסרות להעריצו כאל, והורה על הצבת פסלו בבית המקדש בירושלים. הפקודה לא בוצעה לבסוף בשל חששו של פטרוניוס, נציב סוריה, מתגובת היהודים ובשל התערבותו של אגריפס, נכדו של הורדוס וחברו של קליגולה, ששהה אז ברומא.

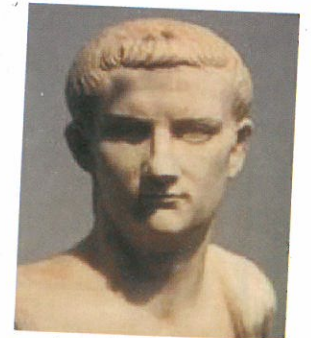
פסלו של קליגולה לא הוצב במקדש, אך הפרשה הותירה משקע מר בקרב היהודים. גזירת הצלם שגזר קליגולה העמידה בסימן שאלה את הזהות היהודית. המקדש עמד במרכז ההווה היהודית וכל פגיעה בו נתפסה כפגיעה מהותית בבסיס הזהות הלאומית של העם. משום כך הגיע פילון האלכסדרוני בכתביו למסקנה הנחרצת כי מעשהו של קליגולה היה בבחינת אסון לאומי.

כל שכבות האוכלוסייה היו תמימי דעים כי אין להשלים עם גזירתו של קליגולה ונוצרה חזית מלוכדת של כל שכבות העם נגד השלטון הרומי.

תקופת הנציבות הראשונה

(41-6 לספירה)

פרשת הפסל במקדש פגיעה במעמד ירושלים כעיר מקדש

דיוקן הקיסר גאיוס קליגולה

כתובת הקדשה שהופיעה במקדש שבנה פונטיוס פילאטוס בקיסריה לכבוד הקיסר טיבריוס
זוהי העדות הארכיאולוגית היחידה שנמצאה על פונטיוס פילאטוס, שהיה הנציב הרומי החמישי ביודיאה

פרק 3: השפעת הפיצול ביהודה על החורבן

השפעת מלכותו של אגריפס הראשון על העם (41-44)

אגריפס מלך יהודי

מוצאו של אגריפס

אגריפס הראשון, נכדם של מרים החשמונאית והורדוס, התחנך ברומא. בשנת 37 לספירה העניק לו הקיסר גאיוס קליגולה את המלוכה על שטחי הגולן, הבשן והבניאס - ממלכתו של פיליפוס, בנו של הורדוס, בשנת 39 לספירה קיבל לידי גם את ממלכתו של אנטיפס, בנו השני של הורדוס. ארבע שנים מאוחר יותר, כאשר נרצח גאיוס קליגולה ברומא. בשנת 41 לספירה, סייע אגריפס רבות בהכתרת דודו קלאודיוס. כדי לגמול לו על עזרתו וכן כדי להרגיע את הרוחות ביהודה לאחר פרשת הצלם בהיכל בימי קליגולה - העניק לו הקיסר החדש את השליטה על הפרובינקיה "יודיאה". כך אוחדו תחת שלטונו של אגריפס שלוש הממלכות של יורשי הורדוס לממלכה אחת.

למרות היותו מלך הלניסטי, ראה אגריפס עצמו כמלך יהודי המחויב לשמירה על חוקי אבות ועל חגי ישראל. הוא ישב בירושלים דרך קבע. אצילותו, יחסו החם כלפי כולם, טבעו הנוח, יכולתו לטפח קשרים עם הכהונה הגדולה והחכמים, ולנהל מדיניות כלכלית נבונה שהתבטאה באי העלאת מסים ובביטול מסים שנזאבים על העם, חיבבוהו על היהודים, שראו בו "אחד משלהם". מצד שני, גם אם ביקש להתפייס עם האוכלוסייה הנוצרית וטיפח בנייה הלניסטית, הרי שמעשיו הרחיקוהו מן הנוכרים.

אחינו אתה, המלך אגריפס

פרשת המלך כיצד? מוצאי יום טוב הראשון של חג, בשמיני במוצאי סוכות, עושין לו בימה של עץ בעזרה והוא יושב עליה שנאמר מקץ שבע שנים במועד וכו', חזן הכנסת נוטל ספר תורה ונותנה לראש הכנסת, וראש הכנסת נותנה לסגן, והסגן נותנה לכוהן גדול, וכוהן גדול נותנה למלך, והמלך עומד ומקבל וקורא ויושב. אגריפס המלך עמד וקיבל וקרא ועמד ושיבחוהו חכמים, וכשהגיע ל"לא תוכל לתת עליך איש נוכרי" (שהרי היה ממוצא אדומי), זלגו עיניו דמעות. אמרו לו אל תירא, אגריפס, אחינו אתה, אחינו אתה, אחינו אתה. (משנה, סוטה, ז, ח)

אגריפס היה מקורב לכל בני המעמדות החברתיים והכיתות בעם ואף טיפח קשרים עם האצולה היהודית העשירה. הוא מת לפתע בשנת 44 לספירה ויחד עמו גווע חלום הריבונות והשיבה לימי הזוהר של החשמונאים. מותו היה יום שמחה לאוכלוסייה הנוצרית. תקופת שלטונו של אגריפס הייתה תקופת הזוהר האחרונה של האומה היהודית בארץ ישראל. עיקר הצלחתו היה ביכולתו לתווך ולפשר בין העם היהודי לבין רומא ולבצר את מעמדה של האומה היהודית במסגרתה של ממלכה יהודית בחסות רומא. עם זאת, חשוב לציין כי תקופת זוהר זו תרמה לרמת ציפיות גבוהה בקרב יהודי ארץ ישראל לחידוש עצמאות היהודים, וכאשר חזרו הנציבים הרומים לשלוט בארץ אחרי מותו של אגריפס, השתררה בקרב העם תחושת אכזבה ותסכול.

תקופת הבית השני

נאמני השלטון הרומי

הפיצול בעמדת העם כלפי השלטון הרומי

נאמני השלטון הרומי באו בעיקר משתי שכבות: שכבת האצולה ההרודיאנית ושכבת הכהונה הגדולה והזוטרה. האצולה ההרודיאנית כללה את המשפחות המיוחסות ואת עשירי המדינה שהיו להם קשרי כלכלה ואף קשרים פוליטיים מצוינים עם השלטון הרומי בארץ ואף ברומא.

הם האמינו כי הקשרים עם רומא ימנעו מעשי פורענות מצד הנציבים, וגם אם נציב מסוים יפגע ביהודים - ניתן יהיה להתלונן עליו בפני הקיסר עם תום כהונתו ובכך להרתיע את הנציבים האחרים.

מניע חשוב נוסף לנאמנותם היה המניע הכלכלי, שכן הקשרים עם השלטון הרומי היו הבסיס והמקור לעושרם הכלכלי.

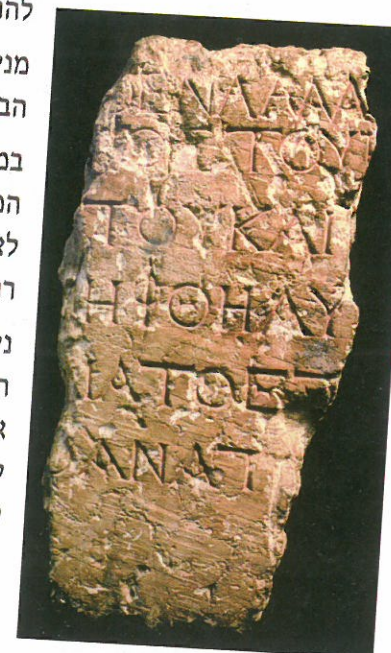
במיוחד היה חשוב להם כי יושגו בארץ סדר ומשמעת, שיבטיחו את היציבות המנהלית ויביאו יציבות כלכלית. כך יובטח מעמדם החברתי והפוליטי והם יוכלו לצבור עושר. הכהונה הגדולה וחלק ממשפחות הכהונה הזוטרות גילו עמדה פרו-רומית, שכן משרתם הייתה תלויה באצולה ההרודיאנית ובנציב הרומי.

נימוקיהם של מתנגדי המרד מופיעים בנאום ששם יוסף בן מתתיהו בפיו של אגריפס השני, אשר ניסה להניא את העם מרעיון המרד. לפי יוסף, אגריפס השני (בנו של אגריפס הראשון), מלך בחסות רומא, נשא בפני העם נאום בעד מתינות ונגד יציאה למלחמה. לחוקרים ברור כי הנאום אינו אמיתי מכיוון שהניסוח מתאים יותר לסגנונו של יוסף עצמו, אולם יש בו טענות כבדות משקל נגד המרד. מהן?

1. הטענות כלפי הנציבים וכלפי רומא (ראו בהמשך) אינן מצדיקות מרד מכיוון שבאובדן החירות המדינית אשמים מנהיגי של העם ורק הם.
2. המחשבה כי ניתן יהיה לנצח את הרומאים אינה הגיונית בעליל. אגריפס השני מנסח טיעון זה כך: "ובשעה שכמעט כל העמים תחת השמש משתחוים לנשק הרומי - האם תהיו היחידים שתילחמו ברומאים?" ועונה אגריפס בשאלה רטורית (שהתשובה עליה מובנת מאליה): "האומנם עשירים אתם מהגלים וגיבורי כוח מהגרמנים וחכמים מהיוונים ורבים ועצומים מכל גויי הארץ?" (יוסף בן מתתיהו, מלחמות היהודים, 404-345).
3. והתשובה ברורה: אם כל אלה נכנעו בפני הרומאים, הרי ברור שלא יעלה בידי היהודים להצליח במקום שבו עמים אחרים חזקים יותר נכשלו.
4. יהודי התפוצות לא יוכלו לבוא לעזרת המורדים ואין לצפות לכך.
5. העובדה שרומא משגשגת מעידה שה' עומד לצדה. מכאן שהמרד בשלטונה הוא בניגוד לרצונו של ה'.

מטלה

נסו לשער מדוע הטענות המועלות כאן לא שכנעו את מצדדי המרד לוותר עליו.

"איש נכרי לא ייכנס"

כתובת יוונית האוסרת על כניסת נוכרים לבית המקדש השני, ירושלים, המאה ה-1 לפנה"ס, עד המאה ה-1 לספירה, אבן גיר. לוח זה היה אחד מלוחות רבים שנקבעו במחיצה שהקיפה את בית המקדש והפרידה בין האזור המותר בכניסה לנוכרים והאזור המקודש שהכניסה אליו הותרה ליהודים בלבד.

מתנגדי השלטון הרומי עמדת המוני העם כלפי השלטון הרומי

מתנגדי המרד הורכבו מהקבוצה הקנאית שהייתה המתנגדת העיקרית לשלטון הרומי ורצתה במרד ומהמוני העם שנאנקו תחת עול הרומאים אולם גם לא רצו במרד אלא נגדו אליו. הציבור לא רצה, בעיקרון, למרוד בשלטון הרומי, אך בהדרגה מעשי העוול של הכהונה והמשפחות המיוחסות העשירות, יחס הנציבים הרומיים ושנאת האוכלוסייה הנוכרית היטו לב רבים למרוד בשלטון הרומי.

ערב המרד הייתה החברה היהודית מפולגת. בני המעמד הגבוה, שכלל את הכוהנים, בעלי האחוזות והסוחרים העשירים, התעשרו על חשבון המעמדות הנמוכים. בתחתית הסולם חברתי היו איכרים שנאנקו תחת עול המסים והשעבוד הרומי, ורבים מהם נושלו מאדמתם לאחר שלא הצליחו לעמוד בנטל המסים. רבים הצטרפו לחבורות של שודדים שהתקיימו ממעשי שוד וביזה, או לקבוצות הקנאים. גם סוחרים התרוששו כתוצאה מהתחזקות מעמדם של הסוחרים הנוכרים. לתמונה הקשה יש לצרף אבטלה בהיקף משמעותי - 18 אלף מובטלים בירושלים.

כתובת שנחשפה סמוך להר הבית על בית כנסת שבנה תאודוטוס בן וטנוס, כוהן ונצר לשושלת ראשי בתי כנסת. בית הכנסת לא בא להוות תחליף לבית המקדש ולפולחן בו, אלא מילא תפקידים אחרים, כפי שנרשם בכתובת: "תאודוטוס... בנה את בית הכנסת לשם קריאת תורה ולימוד מצוות ואת האכסניה והחדרים ומתקני המים לשם אירוח הנצרכים מן הנכר..."

מטלות

- א. האלימות של הכוהנים היא רמז לאלימות הגדולה שתפרוץ במרד הגדול. בססו טענה זו או שללו אותה. נמקו תשובתכם.
- ב. כיצד ניתן ליישם היום את מסקנות הנלמד?

מעשי העוול של הכהונה והמשפחות המיוחסות העשירות - הורדוס חיסל את כל צאצאי החשמונאים ואת החוגים שתמכו בהם, וכתוצאה מכך נותרה החברה היהודית ללא מנהיגות מדינית. בנוסף, הכהונה הגדולה, שטופה בתאוות בצע, עשקה את העם על ידי הטלת מסים והתעשרה על חשבונם. קיטוב כלכלי אף נוצר בין הכהונה הגדולה לבין הכהונה הזוטרה. רוב רובו של הציבור נאנק תחת עול המיסוי הרומי, אך גם תחת עול ההנהגה המקומית של הכהונה הגדולה והמשפחות המיוחסות העשירות.

מלחמת הכוהנים

אז נתגלה ריב בין הכוהנים הגדולים לבין שאר הכוהנים וראשי העם בירושלים וכל אחד מהם עשה לעצמו גדוד של אנשים עזי נפש ביותר רודפי מהומות, והיה להם למנהיג והם התנגשו והתנצחו אלה עם אלה ורגמו אלה את אלה כאבנים ולא היה מי שימחה בידם, אלא הדברים נעשו בהפקרות מוחלטת כמו בעיר שאין בה שלטון. חוסר העושר והעזות תקף את הכוהנים הגדולים עד שהעזו לשלוח עבדים לגרנות שיקחו את המעשרות, שהם נחלת כוהנים פשוטים והיו מהם שגורעו ממחסור. (יוסף בן מתתיהו, קדמוניות היהודים, כ. 180)

גורם משפיע נוסף היה יחס הנציבים הרומיים ושנאת האוכלוסייה הנוכרית - בתקופת שלטון הורדוס, ובמיוחד תחת שלטון הנציבים הרומיים (כ-120 שנה), התחזקה האוכלוסייה הלא יהודית והעוינות הרעיונית התחלפה בהתנגשויות אלימות עד לטבח אכזרי של אלו באלו. האוכלוסייה הנוכרית נהנתה גם מתמיכת חצר הקיסר ברומא וחשה חופשייה לפגוע באוכלוסייה היהודית. מקום מושבם העיקרי של נציבי רומא היה בקיסריה. בעיר גרו נוכרים רבים שהיוו את עיקר חיל העזר של הנציב הרומי, ולפיכך היה הנציב תלוי בהם במידה רבה.

תקופת הבית השני

סעיף ב המרד הגדול ברומאים: מלחמת אחים וחורבן הבית

האירועים שהובילו למרד

עם מות אגריפס שבה ארץ ישראל להיות תחת שלטון הנציבים הרומיים לתקופה נוספת של 23 שנים. תקופה זו הייתה הרבה יותר סוערת ובעייתית מאשר תקופת הנציבים הראשונה. בעוד מרבית הנציבים הראשונים גילו יחס נוח ליהודים, הרי שהנציבים האחרונים הפגינו בוז ושנאה כלפי היהודים. הם היו תאבי בצע, נטלו שוחד, ועשו כל מאמץ לגרוף הון רב מכספי המסים של היהודים. הם נהנו מתמיכת הקיסרים ולכן לא חששו פן יועמדו לדין על שחיתותם עם תום כהונתם. יחסם העוין בא לידי ביטוי בזלזול בחגי ישראל, בתמיכה באוכלוסייה הנוכרית העוינת את היהודים, בהטלת מסים כבדים ובהחרמת אדמות.

הנציב האחרון פלורוס היה הגרוע בנציבים שידעו היהודים ביהודה. בימיו פרצו מהומות קשות בשני מוקדים:

מהומות דמים בקיסריה: טבח הנוכרים ביהודים - הנציב לא מנע את מהומות הדמים שהתפשטו בכל הארץ בין נוכרים ליהודים. מוקד הסכסוך היה בעיר קיסריה, שבה הייתה אוכלוסייה מעורבת של יהודים ונוכרים. השנאה ביניהם הייתה תהומית, וביטוי בולט לכך היה הטבח שערכו הנוכרים ביהודי קיסריה בו נרצחו כ-20 אלף איש. המהומות פשטו אל ערי סוריה וארץ ישראל, ובכל מקום היו נפגעים רבים בנפש.

מהומות דמים בירושלים: טבח חיילי פלורוס ביהודים - דרישתו של פלורוס להוציא סכום כסף ניכר מאוצר המקדש עוררה זעם רב בקרב היהודים ויצרה עימות בין יהודי ירושלים לפלורוס וצבאו. הנציב נקט בצעדי עוינות קיצוניים, הוא שיסה את חייליו בהמון היהודים וערך בהם טבח. יוסף בן מתתיהו מסביר כי פלורוס היה מעוניין במרד של היהודים נגד הרומאים אשר יעניק לו הצדקה על כל פשעיו במהלך כהונתו בארץ ישראל, פשעים עליהם היה עלול לתת את הדין עם שובו לרומא.

אבן שנפלה בזמן החורבן מן המעקה של הר הבית אל הרחוב שמתחתיו. הכתובת המופיעה עליה "לבית התקיעה להכ..." באה לציין את המקום שהכוהן עמד בו כדי לתקוע בחצוצרה כדי לבשר על כניסת השבת ועל יציאתה

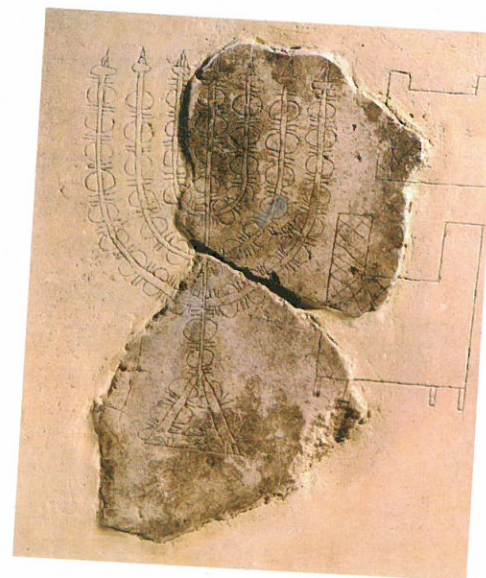
**הרעה ביחס
הנציבים האחרונים**
(44-66 לספירה)

תקופת הבית השני

המתנדים העיקריים לשלטון הרומי: קבוצות הקנאים

גורמים מרכזיים למרד היו הקנאות הדתית והמאבק להחזרת שלטון יהודי על ארץ ישראל. התסכול והייאוש מהמצב הכלכלי והחברתי דחפו אנשים רבים להאמין באמונות משיחיות. בתקופת הנציבים השנייה התעצמו האמונה המשיחית והתקווה לביאת המשיח שיגאל את עם ישראל משלטונה המרושע של רומא. החסידים האמינו שאלוהים יבוא לעזרת עמו ושזמנה של מלכות שמיים הגיע.

התסכול והייאוש מחד והתקווה המשיחית מאידך היוו את הבסיס והרקע להקמת הקבוצות הקנאיות וקריאתן למרד. בין הקנאים היו קבוצות שונות אשר לכולן הייתה מטרה זהה - סילוק רומא.

כלי המקדש (המנורה, מזבח הקטורת ושולחן לחם הפנים) חרותים בטיח של בית בעיר העליונה בירושלים

מצבה המדיני המעורער של רומא תרם להתחזקות הקולות המשיחיים. הקנאים והסיקריים (שמה של הקבוצה נגזר מהמילה הלטינית סוקה - פגיון קטן - שכן בני הקבוצה נהגו לשים פגיון מתחת לבגדיהם) ראו במפלת רומי לבני הפרתים אות ומופת לכך שהגיעו "חבלי משיח" וסופו של ה"מטורף" הרומי ליפול. הקנאים והסיקריים היו מאוחדים ברעיון שכדי לקרב את ימות המשיח ולבטל את השיעבוד המדיני, יש ללכת בדרך של מלחמה. הסיקריים, נוסף על המרדה המדינית, רצו גם בשינוי סוציאלי. הקנאים הלהיבו את העם כי שעת הגאולה קרבה ואלוהים יעמוד לצד עמו.

הסיקריים היו התנועה החברתית בעלת ההשפעה הגדולה ביותר על פרוץ המרד הגדול. הסיקריים מוזכרים לראשונה בעניין המפקד שערכו הרומאים לאחר הכיבוש בשנת 6 לספירה. הסיקריים היו סבורים כי אסור ליהודי לוותר על חירותו ורק המוות עדיף על חיים ללא חירות. היהודים כפופים רק לשלטון האל ועליהם להילחם בכל יכולתם באלה המנסים לשעבד אותם ולתפוס כביכול את מקום האל. יש לשער כי ההתנסות של העם היהודי בחיים בעלי עצמאות מדינית ודתית גרמה לכך שחלק מן העם התקשה לוותר עליהם.

על החכמים נמנו הפרושים שישבו בסנהדרין, בבתי הדין, בבתי המדרש בכפרים ובערים, ותמיכת העם ברובו הגדול הייתה נתונה להם. תחילה גילו יחס חיובי כלפי השלטון הרומי, בראותם בו מקור לסדר ולמניעת אנרכיה. אולם בהדרגה, בעיקר בתקופת הנציבים השנייה, החלו החכמים להבין את עוינותו של השלטון הרומי כלפי היהודים.

החכמים נחלקו בין בית הלל לבית שמאי. בית הלל התרחקו מן הקנאות, בהבינם כי היא אסון לאומה. בשל כך התנגדו למרד. דוגמה לכך היא רבי יוחנן בן זכאי, אשר נתן את הסכמתו למרד רק מחוסר ברירה, אולם נמלט מירושלים הנשלטת בידי הקנאים בהזדמנות הראשונה שנקרתה לפניו. הוא הערים על הקנאים השומרים על פתחי היציאה מן העיר ובא אצל המצביא הרומי אספסיאנוס והתפייס עמו. לבית שמאי הייתה אידיאולוגיה מחמירה. הם ראו בשלטון הרומי אסון, ובסילוקו ראו חובה מוסרית. רבים מבית שמאי פנו לדרך הקנאות.

פרק 3: השפעת הפיצול ביהודה על החורבן

**עמדת החכמים:
הוויכוח הרעיוני
הפנימי בין תמיכה
בקנאים לבין
תמיכה במתונים**

אכזריותו של הנציב האחרון פלורוס

...פלורוס הפגין כלפי חוץ את מעשיו הרעים ולא החמיץ שום שעת כושר של שוד ואלומות כאילו נשלח לשמש תליין של אנשים שנידונו למיתה... לא היה אדם כמוהו שהמציא דרכים מרושעות כל כך יעילות. הוא בז לשלוח יד באדם יחיד, רוקן ערים שלמות, הרס אוכלוסיות ולא היה חסר אלא זאת שיכריז בכל המדינה שיש רשות לכל אדם לשדוד אנשים אחרים בתנאי שהוא יקבל את חלקו בשלל. והדברים הגיעו לידי כך שחמדנותו הפכה ערים לשממה, ואזרחים רבים נטשו את דרך אבותם וחיפשו מקלט בפרובינקיות אחרות. (יוסף בן מתתיהו, מלחמת היהודים, יד, ט)

מטלה

לפי יוסף בן מתתיהו, מה היה חלקו של הנציב האחרון בגורמים שהביאו לפרוץ המרד?

אירועים שהציתו את אש המרד

מספר אירועים חברו להצתת אש המרד:

ביטול קורבן הקיסר בירושלים - ביטוי חשוב להתגברות מגמות המרד היה ביטול קורבן הקיסר שהוקרב מידי יום ביומו לכבודו של קיסר רומא. הקורבן היה סמל לנאמנות לרומא וביטא את ההכרה של היהודים באימפריה הרומית ובקיסר, וביטולו היה כביטול הנאמנות לה וכהכרזת מלחמה על רומא.

כיבוש מצדה בידי הסיקריים - אירוע נוסף שקירב את המרד היה כיבוש מצדה על ידי הסיקריים מידי חיל מצב רומאי שחנה שם. ניצחון זה העניק להם דימוי של כוח מאורגן ובעל עוצמה, בניגוד לדימוי שהיה להם - גוף טרוריסט ומטיל אימה שפעל במחתרת.

מלחמת אחים על השליטה בירושלים - כבר בשלב זה החלה מתחוללת בירושלים מלחמת חורמה אכזרית על השליטה בעיר בין הקנאים, שבראשם אלעזר בן חנניה, למחנה המתונים, שלרשותו עמדו אלפיים חיילים ששלח אגריפס השני. ההכרעה נפלה כאשר הסיקריים נכנסו לעיר בהנהגת מנחם, בנו של יהודה הגלילי. עד מהרה פרץ סכסוך דמים בתוך מחנה הקיצוניים. תומכיו של אלעזר בן חנניה תקפו את מנחם ואנשיו ורצחו אותם. חלק מהם הצליחו להימלט למצדה כשבראשם אלעזר בן יאיר. הפיקוד בעיר עבר לידי אלעזר בן חנניה.

תבוסת גאלוס נציב סוריה - הקנאים זכו להישג משמעותי כאשר נציב סוריה, גאלוס, מיהר עם צבאו, שכלל לגיונות רומיים, כדי לדכא את המהומות ולהעניש את המורדים. מסעו היה מרושל ולא זהיר. הוא היסס לפרוץ לירושלים, ולבסוף נסוג והמורדים תקפו אותו בשעת נסיגתו והביסוהו. כישלון גאלוס היה עבור הקנאים הוכחה מוחצת כי אלוהי ישראל מסייע ליהודים במלחמתם ברומאים.

פרק 3: השפעת הפיצול ביהודה על החורבן

המרד הגדול ברומאים וחורבן הבית

השלב הראשון למלחמה

(66-68 לספירה)

יחודיות ממשלת המרד

חידוש:

ממשלה במקום מנהיג יחיד

אבסורד:

חברי הממשלה היו ממחנה המתונים אשר לא האמינו בהצלחת המרד

הקמת ממשלת המרד - המורדים הבינו היטב כי ניצחון על גאלוס פירושו עימות ישיר עם רומא ולכן פנו להקמת הנהגה שתהווה גוף פיקודי. הממשלה הורכבה מאישים שנמנו עם מחנה המתונים, ובראשה עמד יוסף בן גוריון. בעצם הקמתה של הממשלה היה חידוש, שכן עד אז היה השלטון ביהודה נתון בידי שליט יחיד, כוהן גדול או מלך, ועתה נמסר לגוף שמנה כמה חברים. הממשלה נבחרה על ידי אסיפת עם. בכך הביעו רוב רובם של הנוכחים באסיפת העם את רצונם בהנהגה מתונה שתמשיך את הקו המסורתי של מציאת פשרה עם רומא. סביר להניח כי חברי ממשלת המרד קיבלו את המינוי מתוך תקווה שיצליחו להגיע להסדר עם הרומאים וכך תינצל הארץ מחורבן. מטרתם הייתה להיראות כמי שמתכוננים למלחמה, אך למעשה רצו בפשרה ובשלום.

במצב שבו חלק מחברי ממשלת המרד לא האמינו בהצלחת המרד בעוד שמנהיגי הקנאים שהאמינו בהצלחתו נותרו מחוץ להנהגה, החל כרסום בלגיטימיות של הממשלה עד להפלתה. בנוסף, המאבק הפנימי סביב ההנהגה פגע במאמץ המלחמה ברומאים. ההנהגה חילקה את הארץ לאזורי מאבק. למפקד הגליל, שעמד לקבל ראשון את פני הרומאים, נבחר **יוסף בן מתתיהו**, בן 28 בלבד. ספריו מהווים את המקור העיקרי לידוע לנו על המרד (ראו עמ' 105).

הכוח הרומאי - בראש המחנה הרומאי עמד המצביא המוכשר ביותר בקיסרות הרומית: **אספסיאנוס**, שהיה בעל ניסיון צבאי רב. הוא מונה לתפקידו על ידי הקיסר נירון. לרשותו עמדו צבאות עזר וכמה לגיונות רומיים, צבא מרשים בן 70,000 אלף חייל, שהיה גדול במידה ניכרת מצבא היהודים.

האסטרטגיה של אספסיאנוס הייתה לפלוש תחילה לגליל ולכבוש, לנוע בהמשך לעבר מישור החוף, ורק לאחר הרס עקבי של שטחי יהודה, לעלות על ירושלים ולהטיל עליה מצור עד לכניעתה. אספסיאנוס ולגיונותיו לא התקשו לפרוץ מצפון לעכו ולהמשיך משם לתוך הגליל. תוך חודשים אחדים נפל הגליל כולו בידי הרומאים. ציפורי, העיר הראשית, נכנעה ללא קרב. ערים אחרות, כגון יודפת ומבצר גמלא, נלחמו בחירוף נפש

אך לבסוף נכנעו אף הן. בשנת 67 לספירה היו כל הגליל והגולן בידי אספסיאנוס. ככל שהתקדמו הרומאים בכיבוש הארץ, גבר זרם הפליטים לירושלים, ביניהם יוחנן מגוש חלב ואנשיו, והדבר ערער את מאזן הכוחות בעיר לרעת הממשלה המתונה.

ביטול הממשלה המתונה והשתלטות הקנאים על ירושלים - כאשר הגיבה הממשלה על מעשי הטרור של הקנאים בירושלים ושכנעה את ההמון לתקוף את הקנאים, פנה יוחנן מגוש חלב אל האדומים וביקש את עזרתם (מדובר בבני אדום שגוריו בשעתם על ידי החשמונאים והיו ליהודים). האדומים חדרו לירושלים וערכו טבח נורא בעם ואף חיסלו את הכוהן הגדול, חנן בן חנן. האדומים עזבו עד מהרה את העיר אך הקנאים המשיכו בטבח וחיסלו את יוסף בן גוריון, מראשי הממשלה המתונה. הם שלטו כעת ללא עוררין. היה זה סופה של ממשלת המרד המתונה.

השקל הראשון - מטבע כסף, שנת 66 לספירה בצד אחד כתוב: "שקל ישראל" והאות "א" (שנה ראשונה למרד) וציור של גביע השייך לבית המקדש. בצד השני: ענף ושלווה רימונים (סמל הכהן הגדול וסמל השובע) והכתובת "ירושלים הקדושה".

תקופת הבית השני

השלב השני למלחמה (68-70 לספירה)

מלחמת אזרחים בירושלים

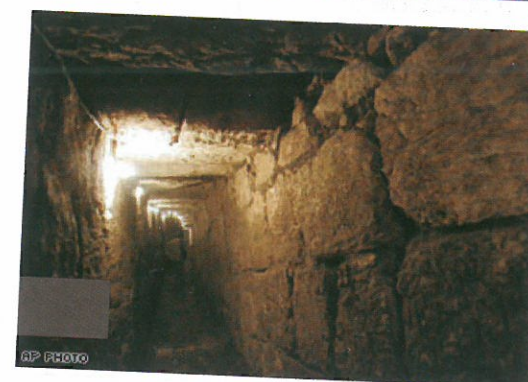
שלוש קבוצות של
קנאים שנלחמו זו בזו

התוצאה:

הפוגה בלחימה עקב
חילופי שליטים ברומא
לא נוצלה לחימוש
וארגון הכוחות אלא
בעיקר למאבקים
פנימיים בין הסיעות

המשמעות:

השפעה קשה על
יכולתם של המורדים
להילחם ברומא

מנהרה שהתגלתה בשנת 2007 בה נעשה שימוש בשנת
70 לספירה לשם בריחה מן העיר
שימשה במקור להעברת עודפי מים כדי שהעיר לא תוצף.

בשלב השני בלטו שני אירועים מרכזיים: ההפוגה בלחימה ומלחמת הקנאים זה בזה - והטלת מצור רומי על חומות ירושלים עד לפריצה לתוך הר הבית וחורבן בית המקדש. בירושלים היו בתחילת שלב זה שתי קבוצות קנאים: האחת בראשות אלעזר בן שמעון שכבר לפני פרוץ המרד עמד בראש הכהנים הזוטרים ששנאו את הכהונה הגדולה, וכעת עמד בראש קבוצת קנאים גדולה. סיעת הקנאים השנייה הייתה בראשות יוחנן מגוש חלב, שרוב תומכיו היו פליטים, רבים מהם גלילים.

הפוגה בלחימה עקב חילופי שליטים ברומא - בקיץ 68 לספירה שם נירון הקיסר קץ לחייו בשל מרד מצביאי הצבא נגדו. מותו סימן את תחילתו של מאבק דמים בין מצביאי הקיסרות על תפיסת השלטון. הלגיונות הכתירו את מפקדיהם לקיסרי רומא, וגם אספסיאנוס הצטרף למאבק כשהוא נתמך על-ידי לגיונותיו במזרח. באביב של שנת 70 לספירה הפך אספסיאנוס לקיסר. המצביא הרומאי שיצא לכבוש את ירושלים, כבש את השלטון על האימפריה הרומית כולה. הלחימה פסקה למעלה משנה, עד אשר הטיל אספסיאנוס הקיסר על בנו טיטוס את השלמת המשימה לכבוש את ירושלים.

מה קרה בירושלים במשך הפוגה ארוכה זו? מלחמת אזרחים!

במקום לנצל את ההפוגה כדי לאחד כוחות, לבצר את העיר ולדאוג למאגרים נוספים של מזון ומים, כילו המורדים את כוחם במאבקים פנימיים ביניהם. מאמצי המלחמה לא הופנו כלפי האויב הזר אלא למלחמת אזרחים פנימית. למצב היה כמובן השפעה קשה על המשך המרד ועל יכולתם של המורדים להילחם.

בשנת 69 לספירה (במהלך ההפוגה מן הקרבות) הוכנסו שמעון בר גיורא וסיעתו לירושלים על ידי האדומים (אלה שנשארו בעיר) כדי לשמש משקל נגד ליוחנן מגוש חלב והקנאים שלו. למרות שלא נפל באכזריותו ובקנאותו מיוחנן מגוש חלב, ראו בו האדומים ורבים מאנשי ירושלים את מי שיושיעם מעריצותו וממעשיו האכזריים של יוחנן.

שמעון בר גיורא החל להתקיף את יוחנן ואנשיו שהתבצרו בבית המקדש מיד לאחר שהשתלט על העיר העליונה ועל העיר התחתונה. שמעון לא היסס להשתמש בבליסטראות ולהפגז את בית המקדש במטר אבנים שהפילו חללים רבים בקרב כל מי שנמצא בירושלים: כוהנים והדיוטות.

שלוש סיעות היו בירושלים ערב חידוש ההתקפה הרומית: סיעתו של אליעזר בן שמעון, סיעתו של יוחנן מגוש חלב וסיעתו של שמעון בר גיורא - ושלושן נלחמו זו בזו. כך הושלם תהליך הקצנתה של הנהגת ירושלים.

חידוש ההתקפה הרומאית וחורבן הבית השני

טיטוס, בנו של אספסיאנוס, עמד בראש כוח צבאי גדול: ארבעה לגיונות רומים וחילות עזר רבים. בסך הכול עמדו לרשות הרומאים 65 אלף חיילים שלהם כלי נשק רבים וציוד מצור וחילות שהיו מופקדים על הכשרת הקרקע והקמת מחנות. הכוח היהודי שהתאחד לבסוף תחת מנהיגותו של שמעון בר גיורא ויוחנן מגוש חלב מנה כ-23 אלף איש.

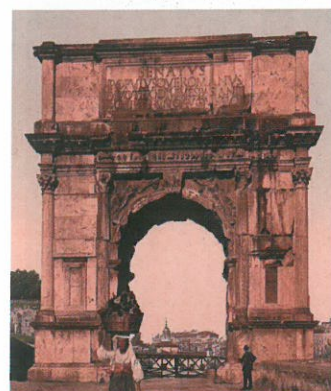

המצביא הרומאי טיטוס

מפת ההתקפה הרומאית על ירושלים

כלי המקדש נישאים בתהלוכת נצחון
לרומא, תבליט על שער טיטוס

שער טיטוס ברומא

המנורה בתבליט שער טיטוס

ההתאבדות ההמונית במצדה

מצדה ממבט מלמעלה
ניתן לראות עד כמה הייתה מצדה קשה לכיבוש

מטלות

- הביאו שלושה נימוקים בעזרתם מנסה מנהיג הנצורים במצדה לשכנע את אנשיו להתאבד.
- שתי נשים נותרו כדי לספר את סיפור מצדה. אילו ערכים הן העדיפו ואילו ערכים העדיפו מתאבדי מצדה?
- מהו המסר שאליו מכון אותנו סיפור מצדה? חוו דעתכם האם מן הראוי שמצדה תשמש מיתוס בחיי העם? נמקו.

באביב 70 לספירה החלו הרומאים בהתקפה על החומה השלישית. כשזו הובקעה החלו במצור על החומה השנייה, שהפרידה בין העיר העליונה לעיר החדשה. לאחר ימים אחדים הבקיעו את החומה השנייה ונערכו למצור על הר הבית. הראשון למתקפה היה מבצר אנטוניה החזק. הקרבות היו קשים ביותר והקנאים גילו גבורה עזה, אך בסופו של דבר לא יכלו לעמוד מול כלי המצור והנסיון הצבאי הרב של הלגיונות הרומיים. משפרצו להר הבית, בט' באב, העלו הרומאים את בית המקדש באש, והעיר כולה נהרסה ונשרפה.

יוסף בן מתתיהו, שהיה עד למאורעות, טען כי טיטוס הורה לא לשרוף את בית המקדש, אך אחד החיילים לא ציית לפקודה, השליך לפיד אש להיכל והצית את הבית כולו. כך נחרב בית המקדש שנבנה בירושלים כ־600 שנה לפני כן וחדש על ידי הורדוס כ־100 שנה לפני חורבנו הסופי.

כעת ניגשו הרומאים לחיסול כיסי ההתנגדות האחרונים במבצר מכוור, ממזרח לים המלח (עבר הירדן), ובמבצר מצדה, מערבית לים המלח (במדבר יהודה). המצור על מצדה היה ארוך וקשה במיוחד עקב התנאים הטופוגרפים וההתנגדותם העיקשת של הסיקריים בהנהגת אלעזר בן יאיר. לבסוף, בשנת 73 לספירה, הבקיעו הרומאים את חומות מצדה. כל הקנאים, קרוב לאלף איש, התאבדו כדי לא ליפול בשבי הרומאים. רק שתי נשים שהסתתרו נותרו בחיים, והן סיפרו אחר כך ליוסף בן מתתיהו את אשר אירע. לוחמי מצדה ידעו כי יישלחו לרומי כשבויי מלחמה, ועל פי אמונתם היה עדיף להם למות כבני חורין מאשר לחיות כעבדים. יוסף בן מתתיהו מביא את הנאום שנשא המנהיג, יאיר בן אלעזר, בפני אנשיו לפני ההתאבדות ההמונית:

אנחנו היינו הראשונים למרוד ואנחנו נשארנו האחרונים להילחם בהם

הוי אנשים, גיבורי חיל. הן מאז ומתמיד קיבלנו על עצמנו לא להשתעבד לרומאים ולא לאדונים אחרים זולת האלוהים לבדו כי מושל האדם באמת וביישר. ועתה הגיעה השעה המצווה עלינו להשלים בפועל את משאת נפשנו ולא נעלה עלינו אות קלון ואחרי שבחלנו בעבדות שאין בה סכנה, לא נבחר הפעם חיי עבדות עם אנשים קשים - והרי זה מה שייפול בגורלנו מידי הרומאים אם ניפול לידם. הנה אנחנו היינו הראשונים למרוד ואנחנו נשארנו האחרונים להילחם בהם.

(יוסף בן מתתיהו, מלחמת היהודים, ז, ח)

יוסף בן מתתיהו

כרטיס ביקור:

יוסף בן מתתיהו - לוחם והיסטוריון

יוסף נולד בשנת 38 לספירה. בהיותו בן 26, בשנת 64 לספירה, יצא בשליחות לרומא כדי לטפל בשחרור כמה כוהנים. הודות לקשריו עם אישים ידועים בחצר הקיסרות, כגון אשתו של נירון קיסר שהייתה קרובה ליהדות, הצליח בשליחותו.

ערב המלחמה חזר לירושלים ומונה בידי הממשלה המתונה למושל הגליל ונשלח לבצור ולהכינו נגד הפלישה הרומית. יוסף ניסה לבצר את הגליל ככל יכולתו עד שהסתבך עם מנהיג מקומי, יוחנן מגוש חלב. הוא פיקד על הכוח שהגן על יודפת, אך משנוכח שהקרבת אבוד, הציל את חייו בדרכי עורמה. הוא עבר אל מחנה הרומאים וניבא לאספסיאנוס, ראש הצבא הרומי, כי הוא עתיד להתמנות לקיסר רומא.

משנתמנה אספסיאנוס לקיסר וחזר לאיטליה, נשאר יוסף עם בנו של אספסיאנוס, טיטוס, כשהוא מנסה לשכנע את הנצורים לסיים את המלחמה האבודה מראש. בזמן המצור הידק את קשריו עם טיטוס, ולאחר כיבוש העיר, בו היה נוכח עד לרגע האחרון, שחרר בהסכמת טיטוס את קרוביו וידידיו, כ־200 איש. משחזר טיטוס לרומא התלווה אליו יוסף. הוא קיבל אזרחות רומית, קצבה קבועה כדי לכתוב את כתביו, אחוזת קרקע ביודיאה ואת התואר "פלאביוס" (על-שם השושלת הפלאווית של קיסרי רומא). הוא נפטר בסביבות שנת 100 לספירה.

החוקר יצחק בער עומד על אופי עבודתו של יוסף בן מתתיהו כהיסטוריון:

כמעט כל הידוע לנו על הטרגדיה הגדולה הזאת (נפילת ירושלים וחורבן הבית) קיבלנו דרך סיפוריו של יוספוס. איש זה נמצא כל הזמן בידי הרומאים ורשם לפניו מה ששמע בימי המצור מפיהם של יהודים שברחו מן העיר או מה שסיפרו לו לאחר גמר המלחמה פליטי החרב המעטים מבין היהודים, אותם שלא חששו מלבוא במגע עם איש כזה, התלוי בחסדם של הקיסרים.

כל מה שהתרחש בתוך חומותיה של העיר הנצורה היה זר לו ונמאס בעיניו. בין הגורמים החיצוניים והפנימיים שהניעו אותו לכתוב את ספר מלחמת הרומיים נגד עמו, ניתן לזקוף לזכותו את שקידתו ללמוד מספרי היוונים ואת כשרונותיו הספרותיים, שהכשירוהו לצרף את ידיעותיו הריאליות והמפוקפקות לדמות היסטוריוגרפית רבת רושם.

(בער, י. ירושלים בימי המרד הגדול, עמ' 16)

מטלות העשרה

- מיינו את המידע המופיע בטקסט לשתי קבוצות: קבוצת היתרונות לעומת קבוצת החסרונות של יוסף בן מתתיהו כהיסטוריון. ציינו לפחות 3 יתרונות ו־3 חסרונות.
- נמקו ליד כל פריט מידע מדוע החלטתם לשבצו בקבוצה הראשונה או בקבוצה השנייה.
- נסחו טענה המבוססת על פרטי המידע שאספתם בסעיפים הקודמים: בעד או נגד יוסף כהיסטוריון, והצדיקו את טענתכם בעזרת הטקסט.

מי אשם בחורבן הבית?

שאלה חשובה ומהותית שעולה מאליה היא שאלת האחריות. מי אשם בחורבן הגדול שהמיט על העם השפלה, אובדן עצמאות, אובדן חיים וגלות ארוכה שנמשכה כאלפיים שנה? פרופ' כשר מסכם את מלחמת היהודים ברומאים במילים הבאות:

פרופ' א. כשר: אין להטיל את אשמת המרד על קבוצות שוליים מלחמת היהודים ברומאים היתה למעשה התפרצות שבה ניתן פורקן לסבל ומרי רב, שהצטברו ביישוב היהודי בארץ ישראל במשך כ-130 שנה... הניסיון להטיל את האחריות להתלקחותה על קומץ "ליסטים" קיצונים מטורפים וחסרי אחריות" מחד, או על "משגיחים מושחתים אחדים" מאידך - נועד למעשה לשכתב את ההיסטוריה של יחסי רומא וירושלים וליפותה. זוהי מגמה לבודד את גורמי המרד ולייחדם לקבוצות שוליים מקרב שני הצדדים, ובכך לנקות ככלל הן את העם היהודי והן את הקיסרות הרומית. לבטח ראה בכך יוסיפוס שליחות היסטורית חשובה ביותר, אך לאמיתו של דבר נועדה היא בראש ובראשונה לתרץ וללמד סניגוריה על דעותיו שלו ועל מעשיו בשעת המרד. (כשר, א. המרד הגדול, עמ' 90)

שתי נקודות מרכזיות עולות מדברי ההיסטוריון:

1. ביקורת כלפי יוסף בן מתתיהו - ניסיונו להפיל את האשמה על קבוצות שוליים נתפס כאן כניסיון ללמד סניגוריה על דעותיו ועל מעשיו בזמן המרד.
2. אסון רחב ממדים ובעל השלכות מרחיקות לכת אין לתפוס בראייה צרה כתוצאה ממעשי קבוצה אחת או אנשים בודדים. הנכון היא כי הדבר נבע משילוב של גורמים ואירועים, יחסים מעוותים של עם כובש ועם כבוש, ותפיסה לא נכונה של המציאות.

פרופ' מיכאל אבי יונה: בזכותם אנו קיימים עד היום אני חושב שאנחנו טועים, אם פה בירושלים, מנקודת ראות שלנו, ובהשקפה על תולדות עם ישראל בכללותו, אנחנו פוסלים את מעשה הקנאים. נכון, בית המקדש נחרב, ועל כך אנו מתאבלים. מה היה קורה אילו לא היה נחרב? אזי היה סוגר אותו תיאודורוס או יוסטינינוס, שהרי בהזדמנות כלשהי היו סוגרים אותו. הקנאים למעשה ביצעו כעין ניתוח כירורגי, אשר הפריד את היהודים מהתרבות של העולם העתיק, ועל ידי שהם נפרדו, אנחנו קיימים עד היום הזה. כל העמים שהיו קיימים אז כולם ירדו לטמיון בסוף התקופה העתיקה. העם היחידי ששמר על תודעתו, על יחידותו, זה העם היהודי, דווקא מפני שעוד הרבה זמן לפני שקיעתו של העולם הוא הביא לניתוק הזה. לא היה זה נעים כל עיקר לחיות בימים כאלה - לעולם לא נעים לחיות בתקופות היסטוריות, ואנחנו יודעים את זאת בעצמנו - אבל זו היתה אחת מן הפעולות שצריך לחייב אותן, אם מסתכלים על ההיסטוריה בכללותה. (אבי יונה, מ. הקנאים הפרידו את היהודים מתרבות העולם העתיק, קתדרה 1, עמ' 51)

מטלות

- א. מהו המסר שאליו מכוונים אותנו דבריו של פרופ' כשר בעניין של לקחת אחריות היסטורית?
- ב. הצביעו על המשפט שדיבר אל לבכם במיוחד בדבריו של פרופ' מיכאל אבי יונה. נמקו והסבירו

בשל שנאת חינו חרב מקדש שני

הרומאים ציינו את ניצחונם על יהודה ואת חורבן ירושלים בין היתר בטביעת מטבעות מזהב, מכסף, ומברונזה המציגים את יהודה בדמות אישה אבלה מתחת לעץ תמר.

בתקופה זו התפשט מאוד השימוש בכלים מקומיים עשויים אבן גיר רכה לשימוש יום-יומי, מן הסתם קשור הדבר להקפדה על דיני טומאה וטהרה, שכן על-פי ההלכה האבן נחשבת לחומר שאינו מקבל טומאה

היסטוריונים מצביעים על כך שמלכתחילה, על-פי כל היגיון, לא ניתן היה לגבור על הרומאים. הם ריכזו כוח צבאי גדול ביותר (ארבעה לגיונות וחילות עזר), ידעו את מלאכת הטלת המצור, ובשנתיים האחרונות למצור בודדו את ירושלים ומנעו ממנה לקבל סיוע. מה גם שעמד בראשם מצביא מצוין (אספסיאנוס).

חז"ל מדגישים כי הבית חרב בשל שנאת חינו: "מקדש ראשון מפני מה חרב? מפני שלושה דברים שהיו בו: עבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים... אבל מקדש שני, שהיו עוסקים בתורה ובמצוות וגמילות חסדים, מפני מה חרב? מפני שהיתה בו שנאת חינו. ללמדך ששקולה שנאת חינו כנגד שלוש עברות: עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים" (בבלי, יומא, ט, ב).

שורשיה של שנאת החינו נעוצים בתופעה החמורה של מלחמת אחים שתחילתה במאבק החשמונאים לעצמאות דתית ומדינית. ד"ר נח חכם במאמרו "קנאות בונה ומחריבה" (מקור ראשון, סגולה, טבת תשע"ב, עמ' 42-49) מצביע על כך שאותה קנאות שהביאה להישג הגדול של הקמת מדינת החשמונאים, היא גם הגורם המרכזי לחורבנה של מדינה זו כ-80 שנה לאחר הקמתה. הדבר התחיל בימי מתתיהו ויהודה המקבי בהם ניתנה הצדקה מלאה להילחם ביהודים המתיוונים שנתפסו כסכנה גדולה לעם. המאבק אף התרחב והכיל לא רק מתיוונים כי אם קבוצות דתיות נוספות שחשבו אחרת מהחשמונאים. ואכן, הלוחמים במרד הגדול ברומאים ראו את עצמם כממשיכי דרכם של החשמונאים, ולפי תפיסתם, מה שהיה נכון בעת המרד החשמונאי המוצלח יהיה נכון גם במרד ברומאים.

פירוש הסיפור הנודע אודות קמצא ובר קמצא, בהסתמך על הגמרא בגיטין (נה, ע"ב):

מעשה שהיה באדם אחד בירושלים שעשה סעודה. אמר לכן ביתו לך והזמן את קמצא אוהבי. הלך וקרא לבר קמצא שונאו. בא בר קמצא וישב בין האורחים. בא והבחין בו האדם, אמר לו: הרי שונא אתה לי, ואתה יושב בתוך ביתי? קום צא לך מתוך ביתי.

ביקש ממנו: אל תביישני ואני אשלם לך על מה שאוכל ואשתה. אמר לו: לא תשב פה! ביקש: אשלם לך דמי כל הסעודה. אמר לו: קום ולך! והיה שם רבי זכריה בן אבקולס ויכול היה לקום ולמחות בידי המארח, ולא עשה זאת.

בר קמצא אמר בליבו: כל המסובים יושבים להם בשלווה, אני אלשין עליהם. הלך בר קמצא ואמר לקיסר: מרדו בך היהודים! אמר לו: מי אמר?

אמר לו: שלח להם קרבן וראה שאין מקריבין אותו. שלח בידו עגל משולש. תוך כדי הליכתו הטיל (בר קמצא) בקרבן מום בניב השפתיים.

האם ניתן היה למנוע את מלחמת האחים?

שנאת החינם העבירה את הקנאים על דעתם. הם האמינו כי כל מי שמתנגד לאידאולוגיה שלהם דינו מוות - אם בחרב ואם ברעב עקב שריפת מאגרי המזון. חז"ל הביאו את סיפור הרעב:

עלה עליהם אספסיאנוס קיסר. בא וצר על ירושלים שלוש שנים. היו בעיר שלושה עשרים: נקדימון בן גוריון ובן כלבא שבוע ובן ציצית הכסת... ולאחר שכל אחד הציע לפרנס את אנשי ירושלים מכספו שלו, מספר התלמוד:

והיו שם בריונים. אמרו להם חכמים: כואו ונעשה שלום עם הרומאים, ולא הניחוס, ואמרו להם: נצא ונעשה מלחמה אתם (עם הרומאים). אמרו להם חכמים: לא יעלה בידינו כלום. עמדו (הבריונים) ושרפו אותם האוצרות של חיטים ושעורים וגבר הרעב בעיר.
(תרגום מארמית, בבלי, גיטין, נו, ע"א)

מטלות

- מה ניתן ללמוד מסיפור זה?
- עד היכן עלולה להגיע שנאת חינם?

אלה הסבורים כי לא ניתן היה למנוע את מלחמת האחים מצביעים על מספר גורמים:

- א. המוני העם סבלו קשות ולא יכלו להמשיך לסבול את מעשי התועבה של היוונים ושל הנציבים הרומיים. המרד היה רק שאלה של זמן.
- ב. הקנאים היו חדורי אמונה עזה בדרכם ולא ניתן היה לעצורם.
- ג. החברה היהודית הייתה כל כך מפוצלת אידאולוגית, חברתית וכלכלית, עד כי לא היה ניתן למצוא מכנה משותף שילכד את כולם.
- ד. הציבור לא תמך מספיק בהנהגה המתונה של החכמים.
- ה. הקנאים היו מפוצלים בתוכם ולא היה ניתן לנהל כל הידברות איתם או למנוע את יציאתם למאבק.

אלה החושבים כי ניתן היה למנוע מלחמת אחים סבורים כי:

- א. ניתן היה לנהל משא ומתן עם הרומאים על שיפור ביחס לעם. במידת הצורך, אפשר היה לפנות לרומא כדי להתלונן על מעשי הנציבים האחרונים.
- ב. לחזק את המנהיגות הדתית של החכמים כדי שזו תמנע מן הקנאים לצאת למרד.
- ג. ליצור מנהיגות פוליטית חזקה שתוכל לנהיג את העם ולנהל בשמו משא ומתן עם השלטון הרומי. מנהיגות מפוכחת ורציונלית יכולה הייתה להביא לרגיעה.

סברו חכמים להקריב הקרבן משום שלום מלכות. אמר להם רבי זכריה בן אבקולס: יאמרו בעלי מומין קריבין מעל המזבח!
סברו חכמים להרגו שלא ילך ויאמר לקיסר רומי.
אמר להם רבי זכריה: יאמרו מטיל מום בקדשים יהרג!
אמר רבי יוחנן: ענוותנותו של רבי זכריה בן אבקולס החריבה את ביתנו, ושרפה את היכלנו, והגלתנו מארצנו.

המושג "ענוותנותו" של ר' זכריה מעלה תהייה לא קטנה. יש להניח כי הכוונה היא למשמעות ההפוכה והיא מזגו התקיף. אפשר למצוא לכך שלוש ראיות עיקריות:
א. עדות מיוסף בן מתתיהו אודות אחד מראשי הקנאים של התקופה, כוהן בשם זכריה בן אמפיקאלוס, וקרוב לוודאי כי זהו ר' זכריה בן אבקולס המוזכר באגדה.
ב. ר' יוחנן, שאמר כי הבית נחרב בשל "ענוותנותו של ר' זכריה בן אבקולס", היה דרשן שעשה שימוש במשחקי מילים בין העברית ליוונית ברבות מדרשותיו. המילה היוונית Eukolos הוראתה ענוותן, ועל כן מבכה ר' יוחנן על דרך החידוד שלו את "ענוותנותו" של בן אבקולס.
ג. גם בתוך אגדה זו עצמה, אנו עדים לכך כי לפעמים יש דמויות הפועלות בניגוד מוחלט למשמעות שמם, שהרי "בר קמצא" מוכן לשלם את כל הוצאות הסעודה של מארחו!

אצל ר' זכריה בן אבקולס אין סדרי עדיפויות בהלכה: אין קלה וחמורה, הכול בגדר "חמורה". עמדתו הבלתי מתפשרת מבוססת על האמונה כי אם רק נעשה את שלנו, אזי הכול יסתדר. הוא היה סבור כי אין לשנות מאומה בהלכה, גם אם יש בכך בגדר סכנה קיומית. מעשים כגון אלה שהציעו חכמים - הקרבת קרבן בעל מום או של הריגת בר קמצא - שנועדו להצלת האומה, נראו לו כחריגה שאינה אפשרית מדרכה של התורה. "ענוותנותו" של ר' זכריה בן אבקולס, שלא הייתה במקומה עקב סכנת הקיום בפניה עמדה האומה, היא ש"החריבה את ביתנו, שרפה את היכלנו, והגליתנו מארצנו".

שנאת חינם היא שנאה שמקורה ברשעות ובאטימות, שנאה שמקורה בריב שולי שניתן היה למנוע על ידי פיוס, שנאה שמקורה בזלזול בחיי בני עמך ואי מתן כבוד לחוקי התורה. הסטייה מדרך התורה, האלימות שבה נהגו איש באחיו - הם שעומדים ביסוד שנאת חינם. כנגד שנאה זו היו צריכים החכמים להגיב בכוח, ולא לתת לה להתרחש.

לכן קרסה החברה היהודית בירושלים ערב החורבן. שנאת החינם באה לידי ביטוי בולט במעשי הקנאים: זלזול בחיי אדם, יריבות קשה בין הפלגים הקיצוניים, הריגת אלפים מאנשי ירושלים - ולבסוף אף בהתחברות עם האדומים וביצוע טבח בעזרתם ובסיועם בהנהגת העיר ובאנשי ירושלים.

כדים וכלי אחסון ענקיים, ירושלים, אבן גיר רכה

משלות לסיכום הנלמד בפרק

1. בימי מדינת החשמונאים חל פיצול בחברה היהודית לזרמים ולתנועות כפי שלא היה מאז ראשיתו של הבית השני:
 - א. הביאו שתי דוגמאות למחלוקות שצמחו בעם בתקופת המדינה החשמונאית.
 - ב. מדוע נגרם פיצול חברתי ודתי דווקא תחת עצמאותה של המדינה החשמונאית?
2. נסו לשער מדוע נהה רוב העם אחר הפרושים ומדוע מעטים בלבד נמנו על האיסיים?
 3. סופרים רבים, יהודים ולא יהודים, התעניינו בכת האיסיים והקדישו לה מקום נרחב בכתביהם. מדוע? במה שונים האיסיים מן הפרושים והצדוקים?
 - בעמ' 86 מופיעה טבלת השוואה בין הפרושים לצדוקים. העתיקו טבלה זו למחברתכם והוסיפו לה עמודה נוספת: האיסיים. רשמו בטבלה מה המיוחד בכת האיסיים לגבי שלושת התבחינים המופיעים בטבלה. לאור מה שכתבתם בטבלה, הסבירו במה שונים האיסיים מן הפרושים והצדוקים.
4. א. הגדירו מהי "מדינת חסות".
 - ב. הביאו שלוש דוגמאות הממחישות במה בא לידי ביטוי שלטונו של הורדוס כמדינת חסות.
5. שלטון הורדוס היה גורם משפיע חשוב על הפיצול בחברה היהודית. בססו טענה זו ונמקו אותה בעזרת דוגמאות מהפרק.
6. הפיכת יהודה לפרובינציה רומית הגבירה את הפיצול בחברה היהודית ביחס לשלטון הרומאי. בססו טענה זו ונמקו אותה בעזרת דוגמאות מהפרק.
7. א. במה היה עיקר הצלחתו של אגריפס?
 - ב. מדוע לאחר סיום מלכותו השתררה בקרב העם תחושת אכזבה ותסכול?
8. הכהונה הגדולה נכשלה ולא השכילה לנווט את העם לקראת שקט ויציבות. בססו טענה זו ונמקו אותה בעזרת דוגמה אחת לפחות מהפרק.
9. א. הציגו בטבלה את טענות התומכים בשלטון הרומי ואת טענות המתנגדים לשלטון הרומי.
 - ב. מבין כל טענות המתנגדים לשלטון הרומי, מהי לדעתכם הטענה המשפיעה ביותר? נמקו.
10. למפלת גאלוס הייתה השפעה עצומה על פרוץ המרד. בססו טענה זו ונמקו.
11. הקנאים עלו על דרך הטרור כבר בשלב הראשון של המרד.
 - א. מה ביקשו הקנאים להשיג על ידי השימוש בטרור?
 - ב. מה המסר שאנו לומדים לחיי היום-יום מתוך הסיפור ההיסטורי של פניית הקנאים לדרך הטרור.

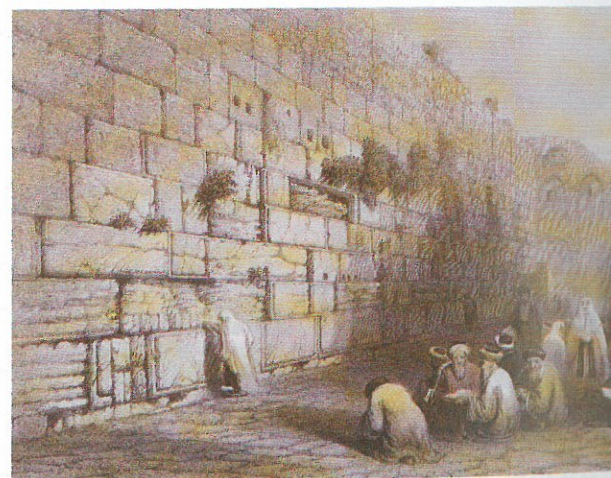

פרק 3: השפעת הפיצול ביהודה על החורבן

12. האם עריקתו של יוסף בן מתתיהו לרומאים נראית לכם כמעשה בגידה?
13. בגלל שנאת חינוס חרבה ירושלים.
 - א. מהי אותה "שנאת חינוס" עליה דיברו חז"ל?
 - ב. חז"ל הציגו את שנאת החינוס כסיבה לחורבן המקדש וירושלים. בססו טענה זו ונמקו.

תרגיל לזיהוי רכיבים וקשרים בין גורמים לתוצאות

- עליכם לבנות טבלה משולבת של הגורמים למרד הגדול ותוצאותיו ולהבהיר מהי המשמעות של כל אותם מרכיבים. העבודה תבצע בשלושה שלבים:
- א. בשלב ראשון נעסוק בגורמים למרד ובמשמעות הגורמים למרד:
 1. בנו טבלה ומיינו בה את הגורמים למרד לפי ארבעה תחומים: פוליטיקה, כלכלה, לאומיות ודת.
 2. הגורמים למרד נבעו מתוך פיצול עמוק בחברה היהודית. הסבירו אמירה זו.
 - ב. 1. נסו לשער מה היו התוצאות המרכזיות של המרד. רשמו אותם בשורה האחרונה בטבלה מתחת לגורמים.
 2. אחת התוצאות הובילה לשיקומו של העם היהודי. מהי? הסבירו מדוע.
 - ג. לאחר מילוי הטבלה, הסבירו מדוע פיצול טומן בחובו סכנה רבה לקיומו של העם ולמה הוא עלול להוביל.

הכותל המערבי הוא השריד היחיד שנותר מבית המקדש השני. במשך דורות רבים נשאו היהודים עיניהם אל הכותל המערבי והתפללו לגאולת העם ולהשבת ימיו כקדם.

תקופת הבית השני

